

HELŠIŃSKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

Srpska zajednica na Kosovu : **Zamrznut život u zamrznutom konfliktu**

JANUAR 2019.

*Srpska zajednica na Kosovu :
Zamrznut život u zamrznutom konfliktu*

Izdavač:
Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

januar 2019.

za izdavača:
Sonja Biserko

redaktura:
Seška Stanojlović

fotografije:
honor 9

grafičko oblikovanje i slog:
Ivan Hrašovec

štampa:
Mmgrafteam, Beograd
tiraž: 300 primeraka

CIP zapis dostupan u elektronskom katalogu Narodne biblioteke Srbije
ISBN: 978-86-7208-213-5
COBISS.SR-ID 273489420

Stavovi izraženi u ovoj publikaciji ne predstavljaju mišljenje Kraljevske Norveške
Ambasade u Beogradu, Balkanskog fonda za demokratiju, Nemačkog Maršalovog fonda
SAD ili njihovih partnera.

Realizaciju projekta finansijski je podržala ambasada Kraljevine Norveške u Beogradu.
www.norway.no/en/serbia

Sadržaj

Uvod	5
I – Ahtisarijev plan i srpska zajednica	7
1. Dijalog Priština–Beograd: različiti ciljevi i interesi dve strane	10
2. Podela Kosova – podrivanje multietničkog koncepta	11
3. Reakcije na Kosovu i u Srbiji: kritički u obe sredine	14
4. Reakcije srpske zajednice na Kosovu na promenu granica: uznemirenje i neprihvatanje	17
II – Srpska zajednica na Kosovu	21
1. Podeljeni na one na severu (privilegovani) i one na jugu (zapostavljeni)	21
2. Srpska pravoslavna crkva na Kosovu: važan i uticajan faktor	28
3. Socijalno-ekonomski problem: Briselski sporazum nije poboljšao realnu situaciju.	30
4. Položaj mladih ljudi: bez društvenog života i perspektive	37
5. Obrazovanje mladih: razdvojeni obrazovni sistemi	40
6. Zdravstvo: medicinska nega uglavnom unutar etničkih zajednica	43
7. Kultura: uglavnom na folklornom nivou	46
8. Imovina i katastarske knjige: nerešeni imovinski problemi	48
9. Bezbednost: napuštanje KBS pod pritiskom (Beograda)	49

10. Diskriminacija: prisutna u institucijama i svakodnevnom životu	51
11. Civilni sektor: uspostavljanje kontakata i komunikacija između pripadnika srpske i albanske zajednice	53
12. Uticaj ratne prošlosti na međuetničke odnose: nametanje narativa kreiranog u Beogradu	55
13. Uloga medija: odgovornost za podizanje napetosti i održavanje stereotipa.	56
14. Srpski mediji na Kosovu: istraživačko novinarstvo generalni problem	57
Zaključci i preporuke	62
Preporuke Vladi Srbije	65
Preporuke Vladi Kosova	66
Preporuke Srpskoj pravoslavnoj crkvi	67
Preporuke srpskim i kosovskim medijima	68
Preporuke međunarodnoj zajednici	68

Uvod

Ovaj izveštaj je rezultat istraživanja koje je sproveo Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji u periodu od septembra do decembra 2018. godine. Cilj ovog istraživanja bio je da se ustanovi kakav je položaj srpske zajednice, šta ona misli o budućnosti, kakva su strahovanja i šta očekuju od briselskog dijaloga, kakav je odnos Beograda i Srpske liste prema problemima sa kojima se suočava srpska zajednica. Istraživački tim je posetio sever Kosova gde je razgovarao sa građanima u Severnoj Mitrovici, Zvečanu, Leposaviću, Zubinom Potoku. Tim Odbora je pose-tio Gračanicu, Pomoravlje (Novo Brdo, Prekovce, manastir Draganac, Klokot, Štrpce), kao i zapadno Kosovo (Orahovac, Peć, Goraždevac, De-čani, Velika Hoča). Istraživači su razgovarali i sa Albancima, uglavnom nezavisnim intelektualcima, novinarima, ekspertima.

Aktuelna politička situacija – pokušaj da se nametne podela Kosova kao rešenje, uticaj raznih međunarodnih aktera, slabljenje mobilizatorskog potencijala Evropske unije (EU), regresivni trendovi na Zapadnom Balkanu – sve to unosi konfuziju, nesigurnost i neizvesnost kad je reč o budućnosti srpske zajednice, posebno onog dela južno od Ibra.

Januar, 2019.

I – Ahtisarijev plan i srpska zajednica

Mi smo integrisani još 2007, i bio sam deo tog procesa. To vreme je davalo nadu. Pre i posle 2007. nije isto. Gračanica je sada potpuno novo mesto.

(Sagovornik iz Gračanice, profesor u srednjoj školi)

Položaj Srba na Kosovu se dramatično promenio nakon NATO intervencije (1999) – od dominantnog položaja u svakom pogledu (mada brojčano manjinskog naroda), Srbi su postali manjina koja je bila izložena različitim vrstama diskriminacije i uznemiravanja. Prema popisu iz 1991. godine na Kosovu je živelo 194.190 (9.9%) Srba.¹ Albanci tada nisu učestvovali u popisu stanovništva, procena je da ih je tamo u to vreme živelo oko million i šesto hiljada.² Zbog atmosfere koja je bila posledica ne samo ratnog konflikta, već i dugogodišnje ratnohuškačke propagande Beograda, uključujući represivnu politiku, međunarodna zajednica je ulagala napore da pre svega, obezbedi zaštitu Srba, i uredi njihov položaj shodno evropskim standardima i kriterijumima.

Nakon NATO intervencije Republika Srbija je lišena svih ingerencija na Kosovu (sudstvo, vojska, policija) koje je preuzela međunarodna zajednica u skladu s Rezolucijom 1244 Ujedinjenih nacija (UN).³ Pitanje statusa Kosova brzo se nametnulo kao neodložan zahtev realne situacije. Nakon martovskog nasilja 2004. godine Kontakt grupa (SAD, Velika Britanija, Nemačka, Francuska, Italija i Rusija) je definisala opšti okvir za političko rešenje kosovskog statusa i u novembru 2005, usvojila kriterijume – nema vraćanja na staro, nema podele i ujedinjenja s Albanijom.

1 <http://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/popis/prethodni-popisi/popisni-podaci-eksel-tabele/>

2 <http://ask.rks-gov.net/media/2065/demografske-promene-kosova-u-periodu-1948-2006.pdf>

3 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>

Usvojen je i stav da nema “statusa pre standarda”. Međutim, pokazalo se da je ovaj stav preambiciozan, s obzirom da je Kosovo počelo stvarati institucije (pod nadzorom međunarodne zajednice) tek nakon 2000, kao i da je potrebno vreme da se one stabilizuju i postanu delotvorne.

Marti Ahtisari je imenovan za specijalnog izaslanika UN za budući status Kosova 5. novembra 2005.⁴ Njegov plan nije prihvaćen u Savetu bezbednosti (SB), jersu Rusija i Kina zbog vlastitih razloga stavile veto na tu rezoluciju. Uprkos činjenici da izveštaj nije prošao u Savetu bezbednosti, Ahtisarijev plan⁵ je poslužio kao osnova za proglašenje nezavisnosti Kosova (2008). Integrisan je i u kosovski ustav. Nakon proglašenja nezavisnosti formirana je i Međunarodna upravljačka grupa za Kosovo⁶ (sastavljena od 23 zemlje koje su odmah priznale kosovsku nezavisnost) kojoj jemandat istekao 2012.

Ahtisarijev plan omogućava kosovskim Srbima formiranje sopstvenih lokalnih institucija, kao i mogućnost održavanja veza sa Srbijom, ali u okviru multietničkog Kosova. Plan poziva na uspostavljanje novih opština sa srpskom većinom – uključujući severnu Mitrovicu – koje bi imale značajne elemente samouprave u zdravstvu, obrazovanju i socijalnim pitanjima, kao i ulogu u biranju lokalnog šefa policije. Ove opštine bi imale pravo na sopstveno finansiranje, uz donacije centralnih vlasti (iz Prištine) i finansiranje iz Beograda. Opštine bi mogle osnivati udruženja sa drugim opštinama, uključujući i one u Srbiji. Namera je bila jasna – dopustiti Srbima u ovim opštinama da istovremeno žive u “dva sveta”, i u Srbiji i na Kosovu.

Međutim, određena pitanja su ostavljena naknadnom definisanju daljim sporazumom, ili praksom. To se prvenstveno odnosilo na preciziranje uloge koju bi centralna vlast imala kad je reč o vezama s Beogradom, i na uspostavljanje politike u pojedinom oblastima, kao što je obrazovanje.

4 <https://www.un.org/press/en/2005/sga955.doc.htm>

5 <https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/Comprehensive%20Proposal%20.pdf>

6 The International Steering Group for Kosovo (ISG) was an organization formed pursuant to the Ahtisaari Plan concerning the Kosovo status process. It was set up to guide Kosovo's democratic development and promote good governance, multi-ethnicity and the rule of law.

Od okončanja nadgledanja kosovske nezavisnosti (2012), kad je Međunarodna upravljačka grupa utvrdila da je Kosovo ispunilo uslove iz Ahtisarijevog plana, Ustav Kosova predstavlja jedini osnov pravnog okvira zemlje. Na Kosovu je procesom decentralizacije formirano deset opština sa većinskim srpskim stanovništvom. Srpske opštine inače, imaju pravo da saraduju sa Srbijom, a ta saradnja može da poprimi i oblik obezbeđenja finansijske i tehničke pomoći srpskih institucija.

Opštine Gračanica, Ranilug, Klokot, Štrpce, Novo Brdo i Parteš sada funkcionišu na osnovu kosovskih zakona. Četri opštine na severu napredovale su procesu integracije u kosovski sistem zahvaljujući Briselskom sporazumu. Te opštine su učestvovala na kosovskim lokalnim izborima 2013. Pod kosovskom jurisdikcijom su policija, sudstvo, carine itd, što je dovelo do ukidanja paralelnih institucija. Četiri opštine na severu su napravile napredak u poštovanju kosovskih zakona.

Osim toga, Srbi u Skupštini Kosova imaju 10 rezervisanih mesta, koliko i ostale nesrpske zajednice, a svako dobijeno mesto na izborima je dodatno mesto. Srbi takodje imaju obezbeđene i ministarske funkcije u vladi (3) i jedno potpredsedničko mesto. Takođe, prema Ahtisarijevom planu i kosovskom ustavu njima su zagantovana veća prava nego ostalim manjinama.

Opštine južno od Ibra su učestvovala na kosovskim lokalnim izborima počev od 2009, i od tada su integrisane u kosovski sistem; u skladu sa tim, njihova razmišljnja o statusu Kosova se razlikuju od onih na severu.

1. Dijalog Priština–Beograd: različiti ciljevi i interesi dve strane

Kad je potpisan Briselski sporazum 2013, osetila sam da živim u državi Kosovo, i ja sam to prebolela.

(Zvečan)

Srbija i Kosovo su 2013, parafirale Briselski sporazum o normalizaciji odnosa.⁷ Nakon toga Srbija je počela pregovore o članstvu u EU, a Kosovo je potpisalo s EU Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) 2015.

Mada je Međunarodni sud pravde dao mišljenje da kosovska deklaracija o nezavisnosti “nije u suprotnosti sa međunarodnim pravom”⁸, Srbija nije prihvatila novu realnost i činjenicu da je preko 110 zemalja priznalo nezavisnost Kosova, tako da i briselski pregovori odražavaju različite ciljeve i interese dveju strana. Cilj Srbije je da uđe u EU, poboljša političke i ekonomske odnose s međunarodnom zajednicom i postepeno okonča problem oko Kosova, dok Kosovo ima za cilj da integriše severni deo koji je većinski naseljen Srbima, i koji predstavlja oko 10 odsto kosovske teritorije, kao i da postane član međunarodnih organizacija i dobije priznanje Srbije i pet preostalih država članica EU (Kipar, Grčka, Slovačka, Španija i Rumunija). Zajednički cilj je članstvo u EU.

Dijalog Beograd–Priština rezultirao je značajnim napretkom pre svega u pogledu potpisanih sporazuma. Nakon što je 2013, potpisan Briselski sporazum, potpisano je 30 sporazuma, od kojih je 80 odsto implementirano. Kad je reč o uspostavljanju zajednice srpskih opština, glavnom zahtevu srpske strane, briselski proces je prekinut nakon što su predsednici Srbije i Kosova Aleksandar Vučići Hašim Tači počeli tajne pregovore o promeni granica. Nakon što je Kosovo dobilo međunarodni

7 <https://www.danas.rs/politika/ekskluzivno-objavljujemo-integralni-tekst-plana-primene-sporazuma-o-normalizaciji-odnosa-beograda-i-pristine/>

8 <https://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>

pozivni broj (+383), počeli su razgovori o zajednici srpskih opština. Prema rečima Edite Tahiri, šefice kosovskog pregovaračkog tima u početnom periodu, dijalog je blokiran pokušajem razgovora o promeni granica. Razni incidenti bili su u funkciji blokiranja razgovora o zajednici koji su već bili počeli. Prvi sastanak je održan u američkoj ambasadi u prisustvu predstavnika OEBS, kosovske vlade, predstavnika srpske zajednice i predstavnika američke ambasade.⁹ Osim toga, odmah nakon toga podignut je zid u severnoj Mitrovici što je blokiralo dijalog o zajednici srpskih opština i skrenulo dijalog u pravcu promena granica.

U međuvremenu promenjene su okolnosti u kojima se dijalog odvija. Komesarka Evropske komisije (EK) za spoljnu politiku i bezbednost Federika Mogerini je pristankom na razgovore o promeni granica promenila format pregovora koji su na kraju zapali u ćorsokak; to je pokazalo i nesposobnost Mogerinijeve da rukovodi tim složenim i delikatnim procesom u okviru definisanih kriterijuma i standarda.

2. Podela Kosova – podrivanje multietničkog koncepta

Osim briselskog dijaloga koji bi trebalo da bude krunisan sporazumom o normalizaciji odnosa između Srbije i Kosova, ispostavilo se da postoje i drugi kanali dijaloga u nekim međunarodnim centrima, gde kosovski i srpski pregovarači u tajnosti razgovaraju o modalitetima konačnog, sveobuhvatnog, političkog sporazuma. U autorskom tekstu za "Vašington post" Karl Bilt ističe da je došlo do predloga novih podela u regionu, što je recept za geopolitičku nestabilnost. Diskretno, srpski i albanski politički lideri istražuju mogućnost da pomire svoje razlike razmenom teritorija. Ideja pomirenja putem razmene teritorija cirkuliše već godinama u Beogradu, ali nedavno je privukla pažnju i rukovodećih albanskih krugova.¹⁰

9 Edita Tahiri, Tači i Vučić blokiraju dijalog, *Vreme*, 22. novembar 2018.

10 <https://www.blic.rs/vesti/svet/karl-bilt-ja-sam-protiv-podele-kosova-evo-i-zasto/5060es8>

Poslednjih meseci na površinu su isplivali svi akteri te tendencije, počev od East-West Instituta (Njujork),¹¹ bivšeg ambasadora SAD u Beogradu Kamerona Mantera, Aleksa Sorosa Jr¹², Volfganga Petriča, do, na domaćoj sceni Ivana Vejvode¹³ i Jelene Milić direktorke CEAS¹⁴ i mnogih drugih. Učestalo se pominje solucija o “korekciji granica”. Međutim, još niko nije izašao s predlogom kako bi to konkretno izgledalo. Austrija, koja već duže vreme podržava predsednika Aleksandra Vučića u naporima da reši kosovsko pitanje, upriličila je razgovor na tu temu na Albah forumu gde se govorilo o “promenama granica” Kosova i Srbije. Nemačka kao i druge relevantne članice EU su protiv promene granica. Ni SAD zvanično nisu podržale promene granica, već su se izjasnile za podršku sporazumu koga bi prihvatile obe strane i koji ne bi bio destabilizirajući.

Međutim, pokazalo se da dve strane imaju različita tumačenja “korekcije”, između ostalog, i zato što su naišli na neodobravanje u svojim sredinama. Ispostavilo se da “korekcije”, bar u javnom diskursu, podrazumevaju i razmenu teritorija – sever Kosova za jug Srbije, odnosno Preševsku dolinu.¹⁵

Aleksandar Vučić je izjavio da se zalaže za razgraničenje s Albancima na Kosovu, što je u suštini oduvek bio stav Beograda: “Ja se zalažem i to je moja politika, za ragraničenje sa Albancima. To da imamo teritoriju za koju se ne zna ko je kako tretira i šta kome pripada, to je uvek izvor potencijalnih sukoba”. Svoj stav je obrazložio na sledeći način: “Da izvučemo najviše što

11 Time for Action in the Western Balkans, <https://www.eastwest.ngo/sites/default/files/Time-for-Action-in-the-Western-Balkans.pdf>

12 <https://www.nytimes.com/2018/06/18/opinion/northern-macedonia-rename-greece.html>

13 Ivan Vejvoda: Razmena teritorija sa Kosovom nije isključena, Novi magazin, 21. novembar 2017. “Ja bih rekao da one to mogu i sada da urade, bez obzira na ono što druge zemlje kažu. Ali taj sporazum bi morao da bude praćen kumstvom međunarodne zajednice i Ujedinjenih nacija, Evropske unije, SAD, Rusije, stalnih članica Saveta bezbednosti”.

14 Centar za evroatlantske studije (CEAS) izneo je predlog o podeli Kosova, https://www.ceas-serbia.org/images/2018/CEAS_Studija_-Prica_sa_Zapadne_Strane.pdf

15 <https://www.slobodnaevropa.org/a/Kosovo-podela-granice-medjunarodna-zajednica/29422044.hotmail.Time.1>

možemo, a da izgubimo najmanje što moramo, to je ono za šta se, u gotovo nemogućim uslovima, borimo kad je reč o Kosovu i Metohiji”.¹⁶

To svakako, nije lični stav ni Vučića, ni njegovog prethodnika Borisa Tadića, već je deo državne strategije koju je davno formulisala Srpska akademija nauka i umetnosti (SANU)¹⁷ i književnik Dobrica Ćosić.¹⁸ Ivića Dačić, ministar inostranih poslova, uporno je ponavljao da je podela najbolje rešenje, te da je predlog o razgraničenju “odraz želje za pronalaženjem kompromisnog rešenja za Kosovo i ne treba ga tumačiti kao slabost”.¹⁹

U međuvremenu je došlo do zaoštavanja odnosa između Beograda i Prištine, posebno nakon što je Priština donela odluku o povećanju uvoznih taksu za robu iz Srbije i BiH. Analitičar Ramuš Tahiri smatra da je odluka o taksama iznuđena, i da dugoročno nije efikasna. Vlada Kosova donošenjem ove odluke jasno je naznačila da je to politička odluka s kojom želi skrenuti pažnju na svoje probleme i dobiti ravnopravni status u briselskom dijalogu.²⁰ Kosovska vlada prvi put može nešto da učini naspram Srbije, a da joj niko ne može ništa zbog toga što je, tako reći, samostalna odluka i što ona kontroliše svoju teritoriju u od-

16 <https://www.slobodnaevropa.org/a/va%C5%A1ington-i-podela-kosova/29405225.html>

17 <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/memorandum%20sanu.pdf>

18 Intervju Dobrice Ćosića, Večernje novosti, 20. mart 2008. *Najkraće rečeno: ja sam rešenje vekovnih antagonizama između Srba i Albanaca na Kosovu i Metohiji video u kompromisu istorijskog i etničkog prava. Taj kompromis podrazumeva pravo Albanaca da se ujedine sa svojom maticom Albanijom, sa teritorijama na kojima su većina. Teritorijalna podela Kosova i Metohije i razgraničenja Srba i Albanaca treba da se ostvari bez težnji za etnički čistim teritorijama, a sa reciprocitetom u sadržajima i oblicima garantovanih nacionalnih i građanskih prava za manjine. Kosovo u Srbiji, koja je biološki klonula i u demografskoj depresiji, za dve decenije pretvorilo bi Srbiju u federaciju dve nacije sa permanentnim suprotnostima. Život u takvom društvu bio bi naporan, a progres usporen. (...) Srednjovekovni srpski manastiri – Pečka patrijaršija, Dečani, Bogorodica Ljeviška, svetoarhangelski kompleks, Dević, Gračanica sa kosovopoljskim kompleksom – povraćajem zemljišta i šuma nacionalizovanih 1945. godine, treba da dobiju samoupravni položaj po atoskom modelu za pravoslavne manastire u grčkoj državi. Bilo bi to pravedno i trajno rešenje koje bi moglo da postane temelj kulturne i celokupne albansko-srpske saradnje u ekonomiji, komunikacijama i svim oblicima međunacionalne saradnje.*

19 <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-nemacka-rusija-eu/29426309.html>

20 https://www.google.com/search?q=+https%3A%2F%2Fbit.ly%2F2FFcon9&rlz=1C1GGRV_enRS751RS751&oq=+https%3A%2F%2Fbit.ly%2F2FFcon9+&aqs=chrome..69i57.3556j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8

nosu na Srbiju. Kosovo ovim želi, ističe Tahiri, da skrene pažnju na svoje probleme.²¹ Kosovske vlasti posebno prigovaraju ponašanju Srbije na međunarodnom planu, pre svega, njena kampanja protiv nezavisnosti Kosova, kao i protiv članstva Kosova u međunarodnim organizacijama (Interpol, pre toga UNESCO).

Kad je reč o budućnosti briselskog dijaloga, analitičari nisu optimisti i saglasni su da su razgovori Beograda i Prištine klinički mrtvi. “(Briselski dijalog) jeste klinički mrtav. Daj Bože da nije, pošto je dijalog jedini način da se izađe iz krize”, ističe novinar Milivoje Mihajlović, ocenivši da je EU najveći krivac za trenutnu situaciju, jer je tokom trajanja dijaloga pokazala izuzetnu pasivnost i sada podstiče bilo kakav dogovor samo da se “stavi značka na rever posrednice da je ona nešto uradila”.²²

3. Reakcije na Kosovu i u Srbiji: kritički u obe sredine

Rešenje o promeni granica naišlo je na kritike i u samoj Srbiji. Komentator Boško Jakšić smatra da podela ili razgraničenje ne donosi stabilnost na dugi rok.²³ Bivši ambasador Srbije u Vašingtonu, univerzitetski profesor Ivan Vujačić misli da se o tome dosta spekuliše u javnosti, kao i o tome koliko se Amerika menja u odnosu na taj problem. Vujačić podseća da EU vodi glavnu reč u pregovorima, a Amerika je bitna zbog uticaja na albansku stranu, kao i da su Evropljani davno zauzeli stav da je teritorijalna promena u smislu granica nešto što ne dolazi u obzir.²⁴

Po mišljenju Vladimira Gligorova iz Međunarodnog ekonomskog instituta u Beču, eventualna trampa teritorija (s Kosovom) oslabila bi Srbiju i politički i na svaki drugi način. Odnosno, kako Gligorov zaključuje,

21 <https://www.slobodnaevropa.org/a/tahiri-odluka-o-carinama-iznu%C4%91ena-dugoro%C4%8Dno-nije-efikasna/29616264.html>

22 <https://kossev.info/mihajlovic-dijalog-mrtav-eu-sada-za-bilo-kakav-dogovor/>

23 <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-nemacka-rusija-eu/29426309.html>

24 <https://www.slobodnaevropa.org/a/va%C5%A1ington-i-podela-kosova/29405225.html>

ako sadašnja administracija SAD podržava teritorijalno razgraničenje to bi značilo da je njen cilj dalje slabljenje Srbije: “Jer, bilo kakva razmena teritorija ne može a da ne oslabi Srbiju na Balkanu, o Evropi i svetu da ne govorimo”.²⁵

Etničko razgraničenje na Kosovu nije samo pitanje “zaštite” Srba, naročito onih na severu, već bi imalo drastične reperkusije – ističe komentator Škeljzen Malići iz Prištine. On kaže da o ovom pitanju postoje određena kolebanja, bar kod dela zapadnih političara, koji misle da je razgraničenje po etničkom principu brže, pragmatičnije i trajnije rešenje, pošto je na njemu stalno insistirala Srbija, još od devedesetih godina kad je takvu soluciju zagovarao Dobrica Ćosić, a sada i na Kosovu ima zagovornike, između ostalih, i glavnog pregovarača, predsednika države. Kad neki zapadni diplomati kažu, “mi ćemo prihvatite ono što dve strane dogovore”, kao da dopuštaju i ovu mogućnost.²⁶

Profesor političkih nauka iz Prištine Beljup Bečaj, smatra da bi pitanje razgraničenja, korekcije, podele – obezvređilo dosadašnji tok dijaloga, postignute sporazume, među kojima i onaj o zajednici srpskih opština (ZSO). On takođe smatra da je ideja o razgraničenju, korekciji ili podeli sada mnogo manje moguća nego što bi to bio slučaj na početku.²⁷

Organizacije civilnog društva (njih pedesetak) iz Srbije i sa Kosova uputile su otvoreno pismo visokoj predstavnici EU Federiki Mogerini kojim je pozivaju da se nedvosmisleno izjasni protiv podele Kosova, ili razmene teritorija između Kosova i Srbije po etničkom principu, jer, kako su ukazale, “taj princip je u više navrata gurnuo region u krvave sukobe”. One su navele da sve češći nagoveštaji mogućnosti prekrajanja granica šalju vrlo opasnu poruku, kako građanima Srbije i Kosova, tako i celom regionu, kao i da postoji realna mogućnost legitimisanja opasnog principa etničkog vlasništva nad teritorijom. Organizacije su u pismu ocenile da bi etnička podela neminovno proizvela lančanu reakciju i u

25 Novi magazin 6. septembar 2018.

26 <https://www.danas.rs/politika/vucic-i-taci-glavni-protagonisti-etnickog-razgranicenja>

27 <https://kossev.info/scenario-razmena-teritorija-iseljavanja-stanovnistva>

drugim balkanskim državama što bi dovelo do brojnih zahteva za promenu granica na Balkanu i otvorilo vrata novim sukobima”.²⁸

Srpska pravoslavna crkva (SPC) je u više navrata upozorila da je protiv bilo kakvog razgraničenja. Sveti arhijerejski sinod SPC je u tom smislu poručio da bi “priznavanje nezakonito proglašene nezavisnosti Kosova, što se uporno nastoji nametnuti Srbiji, dugoročno ugrozilo opstanak naše Crkve i naroda i doprinelo proglašavanju srpskih svetinja za kosovske ili albanske spomenike kulture. To bi predstavljalo ‘ubijanje’ sećanja srpskog naroda”.²⁹

Najkritičkiji je svakako bio stav Save Janjića, igumana manastira Visoki Dečani, koji je u svojim nastupima isticao da je “razgraničenje samo licemerno skovani eufemizam za etničko-teritorijalnu podelu Srbije... On ističe da praktično “razgraničenje’ podrazumeva ostavljanje oko 80.000 Srba sa vrlo niskim i neizvesnim nivoom zaštite, a sve radi navodne integracije u EU, koja, po mišljenju dobro obaveštenih, nikada nije bila dalje od Srbije”.³⁰

28 http://www.helsinki.org.rs/serbian/aktuelnosti_t320.html

29 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:726592-Crkva-protiv-podele-Kosova>

30 Sava Janjić, iguman manastira Visoki Dečani, Oligarhija demokratiju pretvara u dikattttaturu, NIN, 21. novembar 2018.

4. Reakcije srpske zajednice na Kosovu na promenu granica: uznemirenje i neprihvatanje

Pre tri četiri godine sve se bilo taman smirilo, a onda sa ovom pričom o podeli digla se dževa.

(Zvečan)

Predlog o promeni granica uznemirio je i Srbe i Albance na Kosovu, posebno Srbe južno od Ibra. Svi razgovori koji su do sada vođeni nisu uključivali Srbe sa Kosova, niti im je na bilo koji način data mogućnost da izraze svoje stavove, a još manje da ih zastupaju. Treba imati u vidu da se položaj Srba na sveru Kosova i onih na jugu, znatno razlikuje, jer bi svako rešenje koje bi podrazumevalo promenu granica ostavljalo Srbe na jugu u albanskom delu. To, kako i sami Srbi na jugu ističu, dramatično ugrožava njihovu poziciju i dugoročno gledano perspektiva je tiho iseljavanje.

Zbog niza izjava zvaničnika Beograda i Prištine, ali i međunarodnih predstavnika o takozvanom “razgraničenju” ili “korekciji granica”, kao i medijske kampanje kojom se ovakvo “rešenje” promovisalo, pogoršalo je odnose između Albanaca i Srba i dovelo do napetosti i neizvesnosti na obe strane. Sava Janjić je upozirio da se početkom avgusta 2018, spremala neka vrsta dogovorenog i “kontrolisanog” oružanog konflikta u kome bi kosovska policija ušla na sever Kosova, najverovatnije povodom proglašenja, ili autonomije Severa ili Zajednice opština, mimo dijaloga u Briselu. To bi izazvalo reakciju sa srpske strane i dovelo i do žrtava. Ovakva eskalacija nasilja izazvala bi ponavljanje scenarija na teritoriji južno od Ibra, sličnog onom iz 2004. godine. On ističe da je medijska priprema u režimskoj tabloidnoj štampi u Beogradu počela još u julu, ali da je KFOR postupio odgovorno i efikasno i sprečio nemili razvoj događaja.³¹

31 <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1621565>

Projekat promene granica čitav region uvodi u moguću destabilizaciju, istakla je Rada Trajković, predsednica Evropskog pokreta Srba Kosova I metohije dodajući da se time otvaraju apetiti različitih grupa, što bi značilo još više desetina godina nestabilnosti.³² Ona ističe da je “život na Kosovu taman počeo da se stabilizuje, Srbi su počeli da obnavljaju odnose i život sa Albancima, škole su počele ponovo da se pune, mladi da se vraćaju i ovde stvaraju život, a oni sada hoće da nas nasilno sele na sever Kosova, jer žele etnički čiste teritorije i podelu. To je toliko neljudski i ružno, toliko bezosećajno, da sam ja šokirana”.³³ Rada Trajković smatra da predsednik Kosova Hašim Tači i predsednik Srbije Aleksandar Vučić ne žele to: “Oni žele da se mi mrzimo, da održavaju nestabilnost, kako bi opstali na vlasti i sakrili svoju odgovornost”.³⁴ Pozivajući se na nezvanične informacije, ona iznosi da je Tači lično, u četiri oka, razgovarao sa predsednicima opština na jugu Srbije, kao i s liderima opozicije, i da im je u tim razgovorima predočio planove za prekrajanje granica.³⁵

Strategija Aleksandra Vučića je, kako ona ističe, identična strategiji Slobodana Miloševića: “I nije ga slučajno pominjao u obraćanju Srbima na severu Kosova. Ta strategija svodi se na to da na Kosovu više nema Srba. Nakon što je Milošević potpisao Kumanovski sporazum, izdao je naređenje Nikoli Šainoviću da zajedno sa vojskom i policijom povuče i sve Srbe. Mi Srbi koji smo ostali oko Crkve, to smo krvavo platili. Prema nama je vršena odmazda”.³⁶

Sava Janjić, smatra da “Mogerini nije reagovala kako treba, počela je razgovore o novom formatu. U ovom momentu, obe strane ne izlaze iz svoje fenomenalne priče o razmeni teritorija. Čekaće se evropski izbori, u nekoj nadi da će se nešto promeniti...Svi trendovi kažu da promene idu, ali ne u smeru ultradesnice, kako neki misle. U Nemačkoj

32 <https://www.danas.rs/politika/trajkovic-priznanje-nezavisnosti-kosovu-ne-donosi-sustinski-nista>

33 <http://www.novimagazin.rs/vesti/rada-trajkovic-taci-i-vui-zele-da-nas-dele-i-svadaju>

34 Ibid.

35 Ibid.

36 <http://www.novimagazin.rs/vesti/rada-trajkovic-vucieva-strategija-za-kosovo-identina-milosevievoj>

ultradesničari ne prave napredak, napredak prave levičari, Zeleni, Mogerini diskreditovala samu sebe”.³⁷

Odluka Beograda da se javno založi za promenu granica reflektuje se i na raspoloženje i percepciju srpske zajednice, koja smatra da najuticajniji politički eksponent Vučićeve Srpske napredne stranke (SNS) na Kosovu, stranka Srpska lista deluje protiv njihovih interesa. Naime, nedovoljnim angažovanjem i zanemarivanjem problema srpske zajednice direktno utiče na odlazak, pogotovo mladih ljudi sa Kosova. Izostaje i njihovo angažovanje nasprovođenju kosovskih zakona, za koje većina sagovornika smatra da su dobri.³⁸

Gotovo svi predsednici opština su direktno podređeni Srpskoj listi, odnosno predsedniku Vučiću. Deset predsednika opština sa srpskom većinom u pismu predsedniku Vučiću iskazali su mu “punu podrsku i lojalnost da nastavi pregovore”.³⁹

U tzv. Unutrašnjem dijalogu koga je inicirao predsednik Vučić, Srbi sa Kosova su se izjasnili protiv podele, jer ona ugrožava srpsku zajednicu na jugu, brojčano nadmoćnu u odnosu na sever (oko 80.000 vs 60.000 na severu).⁴⁰ Bez obzira na to što SPC ima negativan odnos prema nezavisnosti Kosova, u ovom momentu ona je jedina institucija koja funkcioniše na jugu i koja uživa veliko poverenje srpske zajednice. SPC smatra da podela nije “civilizacijsko rešenje”, te da je “Kosovo i albansko i srpsko”. Ističu da bi opstanak Srba bio nemoguć bez KFOR. Smatra se da je neophodan odlazak “ratnih generacija” kako bi se situacija normalizovala. To isto smatraju i Albanci.⁴¹

Sagovornici iz srpske zajednice ističu: “*Da se narod pita, do razgraničenja nikada ne bi došlo*, kao i da im “*nije jasno koje su to konkretne ideje koje predsednici Vučić i Tači nude u vezi sa razgraničenjem*”.⁴²

37 <https://kossev.info/janjic-dijalog-u-briselu-umro-ali-glumci-se-obavezali-ne-smeju-sa-scene>

38 Iz intervjua Helsinško odbora.

39 Navod iz pisma u koje je Helsinški odbor imao uvid

40 S obzirom da Srbi nisu učestvovali na popisu 2011, sve brojke su provizorne i uglavnom se kreću u navedenom broju

41 Razgovor sa Igumanom Ilarionom.

42 Iz intervjua Helsinškog odbora.

Što se tiče podele/razgraničenja, i iguman Ilarion je naglasio da je lično protiv bilo kakve teritorijalne razmene ili pomeranja granica. Njegov stav se poklapa sa zvaničnim stavom Srpske pravoslavne crkve, koja je izričita povodom kosovskog problema: bez podele, bez nezavisnosti. U tom smislu, dodao je “da bi kao posledica potencijalne podele došlo do egzodusa ne samo srpskog stanovništva, već i albanskog (na severu Kosova), što, kako on smatra, oslikava sav apsurd potenciranja ideje o podeli. On ističe da neko ko propagira ovakve ideje, ne misli o mogućem stradanju običnih ljudi, bez obzira na njihovu versku ili etničku pozadinu.”⁴³

Sagovornici ističu da je uloga Beograda u pregovaračkom procesu sa Prištinom prilično zbunjujuća, te lokalno stanovništvo zapravo ne zna šta da očekuje od mogućih ishoda pregovora. Centralne vlasti u Beogradu nemaju prave informacije o stanju na terenu, odnosno na celokupnoj teritoriji Kosova i Metohije. Nakon ubistva Olivera Ivanovića, jednog od istaknutih srpskih političara na severu, ostao je gorak ukus u ustima većine stanovništva na severu Kosova, naročito među građanima Kosovske Mitrovice. Ivanović je bio protiv podele i uživao je poverenje srpske zajednice. Neki sagovornici Helsinškog odbora smatraju da je zbog toga i ubijen.⁴⁴

Razmena teritorija bi, prema prognozi “NVO Aktiva” iz severne Mitrovice, mogla da dovede do političke i ustavne krize, napuštanja ideje o ZSO, iseljavanja stanovništva, asimilacije umesto integracije, kao i promena u demografskoj strukturi stanovništva.⁴⁵

U najnojijem razvoju događaja Priština je, kako navode neki analitičari, stekla stratešku prednost usvajanjem pregovaračke platforme u parlamentu i formiranjem novog pregovaračkog tima, koji, se 8. januara 2019, sreo u Briselu sa Federikom Mogerini. Kosovske vlasti su korak ispred i time su “nadmudrile druge učesnike, jer sprovode jednostrane mere i istovremeno grade potpuno novu realnost u kojoj su izuzetno ojačani”.⁴⁶

43 Intervju Helsinškog odbora.

44 Intervju Helsinškog odbora.

45 <https://kossev.info/scenario-razmena-teritorija-iseljavanja-stanovnistva>

46 <http://rs.n1info.com/Vesti/a450394/Janjic-Pristina-nadmudrila-ostale-kraj-sna-Mogerini-a-Beograd-mora-na-izbore.html>

II – Srpska zajednica na Kosovu

1. Podeljeni na one na severu (privilegovani) i one na jugu (zapostavljeni)

Teško se borimo sa dominacijom severa. Svi fondovi su ukinuti za nas. Donatori daju sve za sever, ništa za jug. To je integracija severa i dezintegracija juga. Osećamo se kao taoci severa. I šta god uradimo na jugu, probudimo se s pitanjem da li ćemo dobiti otkaze.

(Klokot)

Položaj severnog Kosova, odnosno tamošnje četiri opštine, u velikoj meri se razlikuje od onog južno od Ibra već samom činjenicom što se direktno graniči sa Srbijom i što većina stanovništva smatra da je to deo Srbije. Srbi koji žive južno od Ibra percipiraju Kosovsku Mitrovicu kao deo Srbije bez obzira na to što se nalazi u okviru teritorije Kosova. Pre svega zbog velikog prisustva srpskih institucija na tom delu Kosova. Za njih je granica između Srbije i Kosova na glavnom mostu u Kosovskoj Mitrovici, a ne na Jarinju.⁴⁷

Srpska zajednica južno od Ibra oseća se napuštenom (posebno nakon što je podela najvaljena kao mogućnost) s neizvesnom budućnošću koja ne nudi ništa. Taj deo srpske zajednice oseća se taocem severa (Mitrovice) i Beograda. Srpska lista, koja je pod kontrolom valadjuće partije SNS i predsednika Vučića, direktno utiče na njihove živote, pre svega tako što kontroliše sva radna mesta, bilo da je reč o školstvu, zdravstvu ili opštinskim službama. Drugih mogućnosti za zaposlenje nema.

47 Intervju Helsinškog odbora

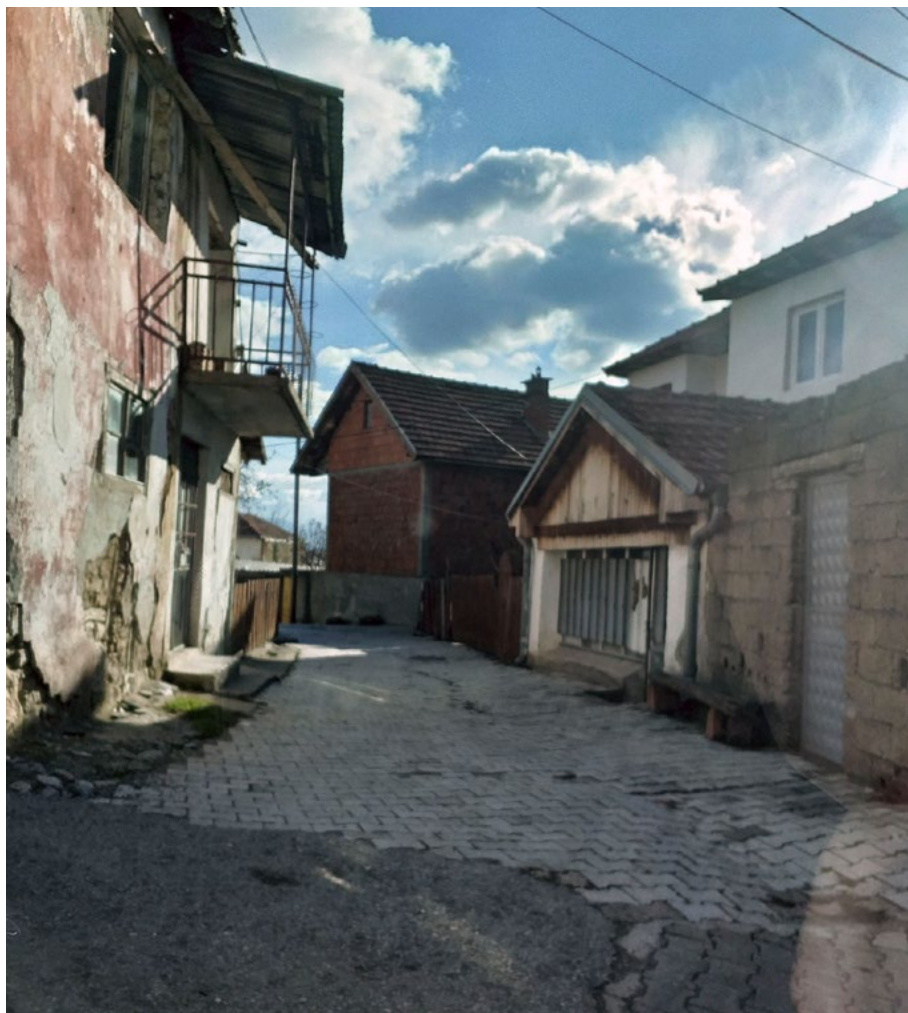
Istovremeno, Beograd preko Srpske liste utiče i na kosovske institucije, u zavisnosti od interesa koje Beograd ima. Srpska lista je sada deo vladajuće koalicije u kosovskoj vlasti i, uprkos zategnutim odnosima ona i dalje podržava vladu Ramuša Haradinaja. Srpska lista je veoma nepopularna i na severu Kosova. Ubistvo Olivera Ivanovića produbilo je nepoverenje prema Srpskoj listi i posebno Milanu Radojčiću, novoizabranom potpredsedniku Srpske liste koji se percipira kao ključna ličnost za donošenje odluka koje se tiču srpske zajednice (u skladu s uputstvima koja stižu iz Beograda). Zbog toga su pojedini stariji lideri Srba na Kosovu počeli ponovo da se aktiviraju, a počelo je nezadovoljstvo i u samoj Srpskoj listi načinom na koji se komunicira (direktnim instrukcijama iz Beograda).

Srpska lista dobila je krajem 2017. godine i podršku Rusije. Uoči lokalnih izbora na Kosovu, njen tadašnji lider Goran Rakić i direktor Kancelarije za Kosovo i Metohiju Vlade Srbije Marko Đurić sastali su se u Moskvi sa liderima vladajuće Jedinstvene Rusije. Đurićeva Kancelarija tada je saopštila da je Jedinstvena Rusija podržala odluku Srpske liste da uđe u kosovsku vladu.⁴⁸

Inače, sagovornici Helsinškog odbora su istakli da ruski faktor nije fizički prisutan u Kosovskoj Mitrovici, kao ni drugde na severu Kosova. Smatra se da, dok god je Rusija prisutna kao značajan akter na međunarodnoj sceni, Srbi na Kosovu ne bi trebalo da se brinu za svoju budućnost. Jedina vidljiva pomoć Rusije se ogleda u povremenoj humanitarnoj pomoći ugroženom srpskom stanovništvu u enklavama južno od reke Ibar. Smatra se da Rusija više brani interese Srba sa Kosova, od same Republike Srbije.⁴⁹

48 <https://www.slobodnaevropa.org/a/srpska-beograd-cvrste-veze/29623575.html>

49 Intervju Helsinškog odbora

Orahovac

U severnom delu vlada pravni vakuum, pa je samim tim pogodan za sve oblike kriminalnih radnji. Severna Mitrovica se smatra središtem kriminala koji koristi određenim intersnim grupama u Srbiji, ali i na Kosovu. Nakon što je preuzela vlast (2012), Srpska napredna stranka je posredstvom Srpske liste uvela kontrolu nad celom srpskom zajednicom na Kosovu. Uspela je da marginalizuje Damostalnu liberalnu partiju koja se integrisala u kosovski sistem još 2009.

Srpska lista, prema iskazima svih intervjuisanih sagovornika, ne zastupa interese srpske zajednice na Kosovu, već isključivo prati naloge iz Beograda čiji se interes bitno razlikuje od interesa Srba na Kosovu. Predstavници Srpske liste u kosovskom parlamentu i u državnim institucijama brinu isključivo o sopstvenom i interesu koga definiše Beograd. Mnogi sagovornici su ukazali na to da Srpska lista ni na koji način ne deluje u korist srpske zajednice i da u kosovskim institucijama (parlament, ministarstva i generalno javna uprava) ne radi na sprovođenju zakona koji se tiču srpske zajednice.⁵⁰

Bivša poslanica u kosovskoj skupštini Rada Trajković u intervju za NIN kaže da se Srbi na severu više plaše pojedinih Srba nego Albanaca. Ona tvrdi da Milan Radojičić, potpredsednik Srpske liste, pravi spiskove i odlučuje o tome ko sme, a ko ne sme da se kandiduje za gradonačelnika, “o svim imenovanjima koja su u nadležnosti Vlade Srbije”, kao i da “niko nije postavljen bez njegovog odobrenja”.⁵¹

I nakon potpisivanja Briselskog sporazuma⁵² i formalnog integrisanja u kosovski sistem, na Kosovu i dalje deluju srpske institucije u oblasti obrazovanja, zdravstva, socijalne zaštite, lokalne uprave i javnih preduzeća. Delovanje ovih institucija paralelno sa kosovskim, je jedan od glavnih sporova u srpsko – albanskim odnosima. Kosovske vlasti te institucije, shodno zakonima Kosova smatraju ilegalnim.

Najveći problem predstvalja to što je srpska zajednica još uvek u administrativnom sistemu Srbije kad je reč o matičnim knjigama. I nakon uspostavljanja UNMIK administracije, srpska zajednica je nastavila da koristi srpske dokumente. UNMIK je 2000. godine počeo sa izdavanjem ličnih karata i putnih dokumenata svim građanima Kosova. Ta dokumenta nisu bili pasoši i u njima nije bila naznačena nacionalnost, niti ih je izdavala suverena država. Dokumenta su bila dostupna svima koji su mogli dokazati boravak na Kosovu za vreme bivše Jugoslavije.

50 Intervjui Helsinčkog odbora

51 NIN, decembar 2018.

52 Briselski sporazum je obavezao Srbiju da ukine paralelne institucije na Kosovu kao jedna od važnih uslova za normalizaciju odnosa.

Međutim, UNMIK je prestao s izdavanjem dokumenata 2008, nakon što je Kosovo proglasilo nezavisnost. Kosovo i Srbija su 2011, potpisali sporazum o slobodi kretanja čiji je cilj bio olakšavanje kretanja pripadnika obe strane. Od tada su kosovske vlasti radile na unapređivanju matičnog sistema i ureda, kao i na upisu u kosovsko državljanstvo i izdavanje ličnih karata. Međutim, situacija je i dalje problematična, posebno u većinskim srpskim opštinama na severu. U sporazumu o slobodi kretanja, u članu 2 stoji da će “svaka strana primeniti, čim operativno bude moguće, sistem ID karte za prelazak preko granice rezidentima druge strane”. Svi građani Kosova, barem u teoriji, imaju pristup trima vrstama identifikacionih dokumenata – dve koje izdaje administracija Srbije i jedne koju izdaje Kosovo.⁵³

Kosovo priznaje dokumenta Republike Srbije i na njih imaju pravo svi građani Srbije koji žive u Srbiji, što znači da Srbi na Kosovu nemaju pravo na ta dokumenta. Međutim, građani Kosova imaju prava na srpska dokumenta, ukoliko imaju imovinu u Srbiji i ukoliko su registrovani u opštinama u Srbiji. Mnogi građani Kosova (i Srbi i Albanci) preferiraju pasoše Srbije, jer Srbija ima bezvizni režim u odnosu na šengensku zonu. Nakon 2009, Srbija izdaje pasoše Srbima sa Kosova, ali ti pasoši nisu validni za šengensku zonu.

Kosovske vlasti su 2015, proglasile srpske pasoše i lične karte izdate u Srbiji ilegalnim na Kosovu. Zabrana je stupila na snagu 2017, konfiskovana su dokumenta koja su građanima neophodna za pristup srpskim paralelnim institucijama (zdravstvo i obrazovanje). Za te usluge neophodni su dokumenti koje izdaje Direktorat za koordinaciju i Policija.

Dodatna komplikacija je to što usluge koje pružaju paralelne srpske institucije (banke, pošta, javna preduzeća) prihvataju samo dokumenta koje je izdala srpska policija.

Kosovske vlasti nemaju potpuni uvid u to koliko je kosovskih Srba prijavljeno na Kosovu. Srbija je vratila sve matične knjige, shodno

53 Izveštaj ERAC (Equal Rights for all Coalition), “The People in between: the future of citizenship and freedom of movement of Kosovo Serbs and other non-majority communities”, str. 2, 2017.

Briselskom sporazumu. Kosovo je tako prikupilo matične knjige i osnovalo kancelariju za matična dokumenta. Ustanovljene su kancelarije u Zvečanu, Zubin Potoku i Leposaviću, dok je Mitrovica imala ured i pre Briselskog sporazuma. U međuvremeni su mnogi Srbi na severu uzeli kosovske dokumente, kako bi izbegli komplikacije zbog nemanja kosovskih dokumenata.

Početak septembra 2018. godine u opštinama na severu, a ranije i širom Kosova, počela je da se sprovodi odluka MUP Kosova kojom je moguće na osnovu srpskih izvoda iz matičnih knjiga rođenih, umrlih i venčanih izdatih do 14. septembra 2016, izvršiti upis građanskog statusa, odnosno verifikovati brak ili registrovati rođenje ili smrt članova porodice u centralnom kosovskom registru građana.⁵⁴

Nepriznavanje brakova, ali i registracija smrti roditelja, odnosno rođenja deteta u kosovskom sistemu, dugo su bile neke od glavnih prepreka za dobijanje kosovskih ličnih karata. Međutim, odlukom MUP Kosova iz jula 2018. godine, ova prepreka je delimično uklonjena za sve one koji su brak u srpskom sistemu sklopili do 14. septembra 2016. godine”.⁵⁵

Isto važi i za sve građane koji su imali problem s registracijom smrti, odnosno rođenja članova porodice. Od početka septembra moguće je izvršiti prepis činjenica građanskog statusa iz izvoda matičnih knjiga srpskih institucija u kosovski registar, ali samo ukoliko su ti izvodi izdati do 14. septembra 2016.

Kancelarija ombudsmana ističe da je novoustanovljena procedura prepisa činjenica građanskog statusa iz srpskih izvoda u kosovski registar vrlo jednostavna i da je pored originala srpskog izvoda (iz matične knjige venčanih, umrlih ili rođenih, u zavisnosti šta građani žele da registruju) potrebna samo kopija kosovske lične karte.⁵⁶

Povratak Srba na Kosovo je minimalan. Ističe se da ne postoji želja za povratkom zbog atmosfere koju stvaraju beogradski mediji, iako ne

54 <https://kossev.info/omoguceno-priznavanje-srpskih-brakova-i-registracija-rodjenja-i-smrti-uz-srpske-izvode-u-kosovskom-sistemu/>

55 Ibid.

56 Ibid.

poznaju situaciju na terenu. Zvanični Beograd šalje poruke da je povratak rizičan i nebezbedan, što bitno utiče na odluku o povratku, posebno u enklave na jugozapadu Kosova (Peć, Orahovac, Velika Hoča, Goraždevac i dr). Ljudi su generalno u strahu, jer beogradska propaganda pritiska metohijske Srbe, kreirajući nezdravu atmosferu. Ističe se da se to “radi svesno” i da je utisak da obe strane žele da reše “nacionalno pitanje” tako što stalno generišu stanje nesigurnosti.⁵⁷

Utisak je da se povratak ohrabruje samo na sever Kosova i u opštine koje se graniče sa Srbijom s ciljem etničke konsolidacije tih regiona. Na severu je Vlada Srbije započela u Zvečanu izgradnju naselja “Sunčana dolina”, gde bi trebalo da se skući oko 1500 Srba povratnika. Reagovalo je kosovsko Ministarstvo za lokalne samouprave tvrdnjom da je donošenje odluka o razvojnim planovima i građevinskim dozvolama u vezi sa projektom “Sunčana dolina” isključivo u nadležnosti lokalne samouprave.⁵⁸ Ministarka za životnu sredinu i prostorno planiranje (Kosova), Aljbena Rešitaj, rekla je da je inspekcija Ministarstva izvršila nadzor uz zapisnik u Upravi za urbanizam u Zvečanu, pri čemu je od ove uprave zahtevano da podnese tehničku dokumentaciju o navedenoj izgradnji.⁵⁹

Poverenje u kosovske institucije raste polako, kao što je svojevremeno raslo i prema UNMIK. Najveće je poverenje uživa KFOR koji se percipira kao garant stabilnosti. Srpski predstavnici u kosovskim institucijama ne ocenjuju se naročito pozitivno. Naprotiv, često se vide kao problem u ostvarivanju srpskih interesa na Kosovu.⁶⁰

57 Intervju Helsinškog odbora.

58 <https://kossev.info/o-suncanaj-dolini-oglasila-se-dva-kosovska-ministarstva-parcijalne-i-razlicite-informacije>

59 <https://kossev.info/suncana-dolina-kosovsko-ministarstvo-tuzilo-sudu-opstinu-zvecan>

60 Intervju Helsinškog odbora.

2. Srpska pravoslavna crkva na Kosovu: važan i uticajan faktor

Manastir Draganac

Srpska zajednica Srpsku pravoslavnu crkvu percipira kao “jedino utočište za narod” i kao “veliki stub oslonca lokalne zajednice” u ovom trenutku, mada, kako su isticali sagovornici, Srbi generalno nisu zaista vernici i u životu se tako ne ponašaju. Neki su istakli i da crkva treba da se razdvoji od politike, jer joj tu “nije mesto”. Crkva ima jako važnu ulogu u socijalizaciji, jer se oko nje okuplja lokalna zajednica i tu se odigrava društveni život.⁶¹

61 Intervju Helsinškog odbora.

Najveću ulogu južno od Ibra ima manastir Dečani: svi sagovornici su istakli da je bratstvo u Dečanima najjače na Kosovu koje ima veoma dobru saradnju sa lokalnom zaednicom. Crkva pruža pomoć svima kojima je neophodna. Manastir Dečani često organizuju ekskurzije za lokalnu decu, što je najčešće jedini dodir koji deca imaju sa spoljnim svetom. Srpska deca pohađaju časove veronauke dok ostala deca pohađaju časove građanskog obrazovanja (Bošnjaci).

Manastir Draganac, koji se nalazi u Kosovskom pomoravlju je, kako ističu sagovornici, dobar primer kako crkva treba da funkcioniše. U manastir često vraćaju i Albanci, kao i stranci, što je dobar primer koji bi morao biti više predstavljen u medijima. Sagovornici se takođe pozivaju na poruku koju iguman Ilarion često ponavlja, a to je da “svi treba da živimo zajedno”.⁶²

Manastir Draganac je uspostavio praksu organizovanja omladinskih kampova, primer koga bi, kako smatraju sagovornici, trebalo da slede i ostali religijski hramovi. Kroz omladinski kamp u ovom manastiru su prošli mladi sa Kosova različitih verskih opredeljenja, što je dovelo do zbližavanja mladih (naročito mladih Srba i Albanaca) i, što je najvažnije, do međusobnog razumevanja i poštovanja. Najavljeno je da će se nastaviti sa tradicijom omladinskih (međunarodnih) kampova u manastiru i u bliskoj budućnosti. Cilj tog projekta je da se mladi ljudi uče toleranciji i da se međusobno upoznaju.⁶³

Neki sagovornici smatraju da interes kosovskih Srba nije zastupljen u briselskom dijalogu, niti su predstavnici (oni legitimni) kosovskih Srba uključeni u bilo koju fazu pregovora. Zato neki sagovornici ističu da je neophodno da se Srpska pravoslavna crkva uključi u proces pregovora, kao važan i uticajan faktor. Poverenje koje SPC uživa među kosovskim Srbima je ogromno i to je diskriminacija prema SPC što nije uključena pregovore, makar kao konsultativno telo.⁶⁴

62 Intervju Helsinškog odbora.

63 Intervju Helsinškog odbora.

64 Intervju Helsinškog odbora.

Zvaničan stav SPC kad je reč o statusu Kosova, je protiv podele. Poglavar SPC patrijarh Irinej naglasio je u božićnoj poslanici (2019) da se Srbima na Kosovu oduzima čak i osnovno pravo na život dostojan čoveka, kao i da sloboda za srpski narod i sve druge nije moguća u “samoproglašenoj lažnoj državi Kosovo”. On je naveo da to dokazuje i “uvođenje zloglasnih taksi” na srpsku robu, “stalne pretnje, hapšenja, osnivanje takozvane kosovske vojske, čiji je cilj dalje zastrašivanje i konačni izgon svih Srba” sa Kosova. Istakao je da je za SPC “pitanje Kosova i Metohije, između ostalog, pitanje opstanka našeg naroda, sveštenstva, monaštva i, naročito, naših drevnih svetinja, bez kojih ne bismo bili ono što jesmo”.

Još je istakao da SPC smatra da je jedan od bitnih preduslova za rešenje problema na Kosovu “izgradnja društva zasnovanog na vladavini prava, u kome ljudi različitog porekla mogu da žive u miru, uz punu zaštitu i poštovanje svačijeg verskog, kulturnog i narodnog identiteta”.⁶⁵

3. Socijalno-ekonomski problem: Briselski sporazum nije poboljšao realnu situaciju

Generalno, najveći problemi srpske zajednice su socijalno – ekonomski: nemogućnost zaposlenja, odsustvo bilo kakvog ozbiljnijeg ulaganja i srpske i albanske strane. Srbi koji poseduju neki kapital radije ulažu u Srbiju. Mafija sa severa preuzela je sve lukrativne poslove i na jugu, što dodatno otežava slobodu zajednice na jugu.

Međutim treba imati u vidu da su sa potpisavnjem Briselskog sporazuma počela međunarodna ulaganja na sever Kosova. Jedan od sa govornika ističe da *petanest godina, sever nije dobio ni cent, bez ijednog infrastrukturnog projekta. Toliko smo infrastrukturno zapušteni da dva sata dnevno imamo vodu. Kanalizacione cevi stare su 75 godina. Sad su tek počeli da to rade.*⁶⁶

65 <http://mondo.rs/a1156957/Info/Srbija/Bozicna-poslanica-2019-patrijarh-Irinej.html>

66 Intervju Helsinškog odbora.

Potpisivanja Briselskog sporazuma nije uticalo na poboljšanje životnih prilika srpske zajednice. Građani nisu posebno upućeni u značaj evropskih institucija i neki sagovornici su istakli da “narod ima prećih problema od EU integracija”.⁶⁷

Svi sagovornici istakli su da je potrebno da Srbija ulaže u ekonomski razvoj južno od Ibra, da otvara fabrike i nova radna mesta. Međutim, ističu da čelnici iz Beograda često dolaze na jug s mnogim obećanjima, ali se ona ne ispunjavaju i to jako frustrira lokalno stanovništvo, jer ono i dalje ne gubi nadu za opstanak na Kosovu. Ističe se da bez finaisjke i ekonomske podrške srpska zajednica ne može da opstane. Svako ulaganje u privredubi bilo isplativo, jer bi srpsko stanovništvo kasnije moglo autonomno i održivo da funkcioniše. Međutim, i neaktivnost pojedinih predsednika opština je direktno protiv interesa zajednice. Svi sagovornici ističu da je potrebno podstaći preduzetništvo, jer bez finansijske stabilnosti nema života za njih na Kosovu.

Porodice opstaju i uz pomoć doznaka onih koji su otišli. Velika je podela i unutar srpske zajednice pre svega, na one koji rade i one koji ne rade. Nezaposleni uživaju socijalnu pomoć iz Srbije od 11.000 dinara (oko 100 EUR), ali i Kosova. U Ranilugu, na primer, četvrtina stanovnika zavisi od socijalne pomoći, bilo da dolazi iz Beograda ili iz Prištine. Postoji i veliki broj ljudi koji su zaposleni, ali primaju samo minimalac.⁶⁸ Neki ljudi, kako ističu sagovornici, rade u obe opštine istovremeno, na primer, inženjeri: “Ljudi više i ne prave razliku koja je koja opština. Briga ih”.⁶⁹

Stvoren je i sloj privilegovanih koji, zahvaljujući vezama s vladajućim partijama u Beogradu, imaju po nekoliko poslova istovremeno u različitim javnim institucijama i upravnim odborima koji su pod upravom Srbije. Tako ima porodica koje iz nekoliko takvih izvora imaju prihode od 3 do 4 hiljade eura i kojima je svakako, stalo do održavanja *statusa quo*.

67 Intervju Helsinškog odbora.

68 Intervju helsinškog odbora.

69 Intervju Helsinškog odbora

Osim toga, postoji ogromna razlika i jaz između severnog i južnog dela Kosova. Sagovornici smatraju da je potrebno ujednačiti ova dva dela, kako bi se južni deo razvio i povezao sa severnim. Inače, južne enklave nemaju puno kontakata sa Srbima na severu. Potrebna je nova politička elita koja ne bi bila kriminalizovana i koja bi se zaista zalagala za interese Srba na jugu. Smatra se da to ne treba da budu pojedinci iz Leposavića ili Kosovske Mitrovice, jer nisu dovoljno upoznati s lokalnim okolnostima, kako bi branili interese onih na jugu. Osim toga, jug nije dobro povezan sa severom, ogroman je problem odsustvo javnog prevoza koji je neophodan na svakodnevnom nivou.⁷⁰

Bez obzira na to što sever uživa veće beneficije od juga, prema istraživanju Instituta za teritorijalni ekonomski razvoj (InTER), i 46 odsto građana na severu Kosova negativno ocenjuje kvalitet života. Na osnovu stavova građana, najlošije se živi u opštini Leposavić, gde 69 odsto njih ocenjuje da nije zadovoljno kvalitetom života. Nasuprot tome, 76 odsto građana opštine Zubin Potok zadovoljno je kvalitetom života u svojoj sredini. Kao glavne probleme, građani ističu nezaposlenost i vodosnabdevanje, ali i bezbednosnu i političku situaciju, visoku stopu kriminala, korupciju, narkomaniju i nepropisno odlaganje smeća. U oblasti infrastrukture najviše nezadovoljstva izaziva kvalitet i dostupnost parking prostora, kvalitet vodosnabdevanja, loša kanalizaciona i putna mreža, dok su najbolje ocenjene telekomunikaciona mreža i poštanski saobraćaj.⁷¹

Život je veoma skućen i održava se uglavnom na egzistencijalnom nivou. Ima slučajeva da se Srbi zapošljavaju i u albanskim firmama; Srbi nisu imali priliku da učestvuju u privatizaciji na Kosovu. Postoji i veliki problem sa dvostrukim oporezivanjem za srpske preduzetnike na Kosovu, jer ih oporezuju i Kosovo i Srbija. Plaćajući duple takse, srpski preduzetnici ne mogu na duže staze da održe svoje poslove. Ovo je velika opstrukcija za kosovske Srbe, s obzirom na to da je u srpskoj zajednici

70 Intervju Helsinškog odbora.

71 Istraživanje Instituta za teritorijalni ekonomski razvoj (InTER), januar, 2019.

ionako nedovoljno razvijeno poduzetništvo, a ekonomska situacija je loša i generlno.⁷²

Kad je reč o kvalitetu rada institucija i pružanju javnih usluga, građani su najviše zadovoljni radom institucija za brigu o deci u predškolskom uzrastu (obdaništa, vrtići), osnovnim i srednjim školama, a najmanje radom pravosuđa i policije. Pojedinačno po opštinama, građani Zubinog Potoka iskazali su veće zadovoljstvo radom institucija od građana ostalih opština. Naročito se ističe veće zadovoljstvo kulturnim i sportskim sadržajima u ovoj opštini u odnosu na ostale.⁷³

Istraživanje ukazuje i na strukturu zaposlenih. Tako je najviše stalno zaposlenih u javnom sektoru (67 odsto), neuporedivo više od onih u privatnom sektoru (29 odsto).⁷⁴ Taj podatak pre svega, ukazuje na zavisnost od Beograda koji obezbeđuje plate za javni sektor. Kad je reč o visini zarade, najviše zaposlenih (46 odsto) ima mesečna primanja između 20.000 (oko 175 EUR) i 40.000 dinara (oko 320 EUR). Mesečnu zaradu između 40.000 i 60.000 dinara (500 EUR) ostvarilo je 30 odsto zaposlenih, dok je samo jedan odsto onih čija mesečna zarada prelazi 110.000 dinara (1000 EUR). Značajan broj zaposlenih (9 odsto) ima primanja manja od 20.000 dinara.⁷⁵ Najviša primanja imaju zaposleni u zdravstvu, školstvu i u opštinama.

Veliki broj penzionera iz srpske zajednice, lišen je prava na starosnu penziju zbog nejasnoće administrativnog uputstva i samovolje službenika u opštinskim kancelarijama penzijske administracije. Svi građani koji imaju kosovsku ličnu kartu, bez obzira na ostvaren radni staž, kad napune 65 godina života, imaju pravo na osnovnu, odnosno starosnu, penziju u iznosu od 75 eura. Na osnovu čl. 24. Zakona o penzijskim šemama Kosova 04/L 131, i administrativnim uputstvom MRS7 07/15, regulisana je potrebna dokumentacija koju je građanin dužan da dostavi,

72 Intervju Helsinškog odbora.

73 Ibid.

74 Ibid.

75 Ibid.

kako bi ostvario pravo na osnovnu starosnu penziju.⁷⁶ U podužem spisku dokumentacije koju su građani dužni da dostave, postoji i tačka u kojoj piše da osim navedene dokumentacije treba dostaviti i “ostale eventualne dokaze koje može zatražiti službenik relevantne kancelarije penzijske administracije”. Ova formulacija otvara mogućnost arbitrarnog rešavanja prava na penziju. Zbog mnogobrojnih prijava građana ombudsman priprema po službenoj dužnosti (*ex officio*) izveštaj o ovom članu zakona.

“Tražićemo od penzijske administracije da navede koju dokumentaciju su službenici u obavezi da traže od građana. Ne može se proizvoljno tražiti dokumentacija. To je kontradiktorno i nejasno. Svaki zakon i svako administrativno uputstvo ili bilo koji akt koji donosi bilo koje ministarstvo i Vlada Kosova, moraju da budu transparentni i jasni kako bi se mogli primenjivati. Ovako, službenici mogu da traže šta im padne napamet i da imaju razlog da ljudima ospore pravo na penziju”, izjavila je viša pravna savetnica u Kancelariji ombudsmana u Gračanici, Aleksandra Dimitrijević.⁷⁷

Ovaj problem je posebno uočen u opštini Klokot, gde nema kancelarije penzijske administracije, pa građani moraju da odlaze u Vitinu. Tako je 68-godišnjem Slavku Popoviću, raseljenom iz Prištine, koji trenutno živi kao podstanar u Vrbovcu, u opštini Klokot, službenik penzijske administracije u Vitini tražio potvrdu da njegov gazda plaća porez na kiriju koju dobija od njega.⁷⁸

Opština Štrpce je jedna od najuspešnijih kosovskih opština. To je jedina opština gde nema iseljavanja i ima unutrašnjeg potencijala za razvoj; to je i jedina opština sa srpskom većinom gde su sve ulice asfaltirane i imaju električnu rasvetu⁷⁹. Na teritoriji ove većinski srpske opštine

76 Kosovski Zakon o penzijskoj šemi stupio je na snagu 20. juna 2014. godine, a vlada u Prištini usvojila je u martu 2016. nacrt dokumenta o regulisanju penzija, odnosno izmene i dopune tog zakona koje, kako je rekao tadašnji ministar rada i socijalne zaštite, Arben Abraši, imaju za cilj “stvaranje politika boljih uslova za građane Kosova, ukidanje penzija za one koji ne žive na Kosovu i da će tako biti uštedeno najmanje 10 do 12 miliona eura godišnje iz kosovskog budžeta. Od sada, samo oni koji žive na Kosovu, biće u mogućnosti da je prime.”

77 <https://kossev.info/starosne-penzije-diskriminacija-kosovskih-srba>

78 <https://kossev.info/starosne-penzije-diskriminacija-kosovskih-srba>

79 Intervju Helsinškog odbora.

koja je najpoznatija po Ski-centru Brezovica, sve je više građana koji se bave sopstvenom proizvodnjom. Na teritoriji ove opštine živi oko 11.000 Srba i 3000 Albanaca.⁸⁰

Ova opština decenijama je bila poznata samo po turizmu. Ski-centar Brezovica na Šar planini okupljao je pre rata najpoznatije skijaše iz svih krajeva bivše Jugoslavije. Nakon pauze od nekoliko godina, turizam je ovde ponovo aktuelan i predstavlja najznačajniju privrednu granu. Poslednjih godina, međutim, osim turizmom i proizvodnjom čuvenog šarskog sira, stanovnici se bave i malinarstvom, a sve više i svinjogojstvom. Svinjogojstvo je pokrenuto uz pomoć UNDP.

Osim sopstvenih i sredstava iz Vlade za subvencionisanje poljoprivrednika, stočara i malih i srednjih biznisa, opština ima i podršku međunarodnih donatora. Trenutno se radi na značajnom projektu koji je nastavak prethodnog. Reč je o "InTerDev 2" projektu koji finansira Austrijska agencija za razvoj, a sprovodi UNDP. To je jedan od najbitnijih projekata koji je opština imala kada je u pitanju ekonomski razvoj i pomogla je razvoj malinarstva, poljoprivrede i uopšte, malog biznisa.⁸¹

U opštini Orahovac je ostalo oko 1000 Srba (od toga je u gornjem delu grada Orahovca približno 350-400 stanovnika, a u susednom selu Velika Hoča oko 700 stanovnika) koji žive izolovano, s veoma ograničenim ekonomskim i finansijskim mogućnostima, zavise uglavnom od humanitarne pomoći, jer su bez ikakvih primanja, sem onih zaposlenih u školi, ambulanti i u opštini. Ekonomija Orahovca uglavnom počiva na poljoprivredi, naročito na uzgoju grožđa i proizvodnji vina. Inače, ovaj kraj je poznat po kvalitetnom vinu. Međutim, preostali Srbi nisu finansijski u mogućnosti da komercijalizuju svoje vino, niti da modernizuju proizvodnju. Jedino podrškom, pre svega u proizvodnji vina moguć je održiv opstanak ove zajednice.

80 <https://www.glasamerike.net/a/opstina-strpce-jedna-od-najuspesnijih-lokalnih-samouprava-na-kosovu/4192589.html>

81 <https://www.glasamerike.net/a/opstina-strpce-jedna-od-najuspesnijih-lokalnih-samouprava-na-kosovu/4192589.html>

Situacija u opštini Klokot je karakteristična po najvećoj stopi iseljavanja među srpskim opštinama, prvenstveno zbog izraženih političkih sukoba koji utiču na svakodnevni život. Klokot je jedina opština gde nije pobedila Srpska lista, već autentična građanska opcija. Međutim, pod pritiskom Beograda i Srpske liste pobednik na izborima je prešao na njihovu stranu. U ovoj opštini, zbog prodaje srpske imovine (u čemu je udela imao biši gradonačelnik) došlo je do naseljavanja Albanaca, što je promenilo demografsku strukturu. To se odrazilo i na ekonomsku situaciju u opštini, inače poznatoj po poljoprivrednoj proizvodnji, posebno kvalitetnog kupusa, krompira i paprika. Mnogi ljudi iz drugih delova Kosova kupuju u Klokotu poljoprivredne proizvode.

Naglašena je dominacija severa nad južnim Kosovom, naročito nakon potpisivanja Briselskog sporazuma otkada je srpskim enklavama s juga otežan pristup fondovima. Osim toga, prisutni su politički pritisci ucenama, pretnjama i uslovljavanjima. Saradnja građana na jugu sa Srpskom listom je loša.⁸²

Srpska vlada je donela odluku (oktobar 2018) o opredeljivanju 300 miliona dinara iz tekuće budžetske rezerve za početak finansiranja oko 76 projekata, čija je ukupna vrednost oko 6,1 milijardi dinara. Marko Đurić, direktor Kancelarije za Kosovo i Metohiju Vlade Srbije je pobrojao nekoliko projekata, između ostalih, i renoviranje Kliničko-bolničkog centra (KBC) u Mitrovici, izgradnju novog objekta KBC u Gračanici, izgradnju Instituta za sudsku medicinu, rekonstrukciju Fakulteta tehničkih nauka, izgradnju nove zgrade Univerziteta u Mitrovici, izgradnju novih proizvodnih kapaciteta: fabrike akumulatora u Zvečanu, nove fabrike za preradu krompira i izradu čipsa u Pomoravlju i druge.

82 Intervju Helsinškog odbora

4. Položaj mladih ljudi: bez društvenog života i perspektive

Ko hoće da srbuje nek sedi kod kuće. Mladi moraju da komuniciraju.

(privrednik iz severne Mitrovice)

Severna Mitrovica

Mladi ljudi nemaju nikakvu perspektivu za zapošljavanje i nakon školovanja uglavnom napuštaju Kosovo i odlaze, bilo u Srbiju, bilo još dalje (Malta, Rusija, i sl). Jedan mladi sagovornik ističe da “jedino tržište rada koje ovde postoji je ono preko stranaka”.⁸³ Mladi Srbi iz enklava bi i ostali da žive na Kosovu kad bi imali priliku da se tu zaposle, ali u ovom trenutku takvih prilika nema, te mladi unapred planiraju gde će da se isele i nastave život van Kosova. Svi sagovornici smatraju da je neophod-

83 Intervju Helsinškog odbora

na depolitizacija, jer politika definiše život svih Srba bez obzira da li su za Srpsku listu ili nisu.

U svakoj generaciji, njih 50 ili 60 odsto napusti Kosovo.⁸⁴ To dugoročno dodatno slabi zajednicu. Ne postoji društveni život za mlade, osim sedenja u kafićima. Uglavnom se koriste društvene mreže, masovno gledaju TVN1 (južno od Ibra, na severu je signal TVN1 ugašen) i dobro su obavešteni o onome što se dešava u Srbiji i u regionu. Zbog problema sa pasošima (koje izdaje Koordinaciono telo) mladima je teško dostupno radno tržište Zapadne Evrope, pa se odlučuju za alternativne opcije.

Mladim Srbima je takođe problem da se zaposle u većim gradovima sa većinskim albanskim stanovništvom na Kosovu i zbog činjenice da postoji visoka stopa nezaposlenosti i među mladim kosovskim Albancima. U tom smislu, problemi mladih podjednako pogađaju sve na Kosovu, bez obzira na nacionalnost.⁸⁵ Mladi Srbi retko odlaze u Prištinu radi provoda. Uglavnom, se provode u svojim mestima i retko kad idu u druga mesta.

U pojedinim sredinama, posebno sa većom koncentracijom Srba, objektivno postoji potencijal za razvoj (Kosovsko pomoravlje, Štrpce Velika Hoča, Orahovac) ali zbog celokupnog društvenog, ekonomskog i političkog konteksta, mladi masovno odlaze. Čak je prisutna i pomoć (u obliku grantova) koju nude kosvska ministarstva (finasija i privrede), ali pozivi za aplikacije su najčešće na albanskom jeziku (eventualno engleskom), što je posledično problem za mlade ljude koji bi eventualno konkurisali.⁸⁶

Brojni sagovornici su ukazali na to da besperktivnost vodi u beznade, alkoholizam i nasilje. Mladi očekuju da dođu do para bez rada. U nekim opštinama raširen je i problem kocke, upotreba droga, kao i prostitucija na lokalnom nivou. Ističe se da se problem prećutkuje, ali da postoji svest o njegovoj ozbiljnosti.⁸⁷

84 Intervju Helsinskog odbora

85 Intervju Helsinškog odbora

86 Intervju Helsinškog odbora.

87 Intervju Helsinškog odbora.

Postoji i međugeneracijski jaz (u okviru srpske zajednice na Kosovu), kad je reč o percepciji (dnevne) politike na Kosovu (i u Srbiji), jer mlađe generacije imaju objektivniji odnos prema informacijama koje dobijaju preko medija. Patrijahalne vrednosti su veoma snažne i prenose se generacijski, jer mladi dugo ostaju u istom domaćinstvu sa roditeljima. Mladi koji se odmah odvoje menjaju te vrednosti⁸⁸.

Starije generacije više podležu manipulaciji medija, pre svega onih iz Beograda. Smatra se da Zajednica srpskih opština neće pomoći Srbima na Kosovu, jer suštinski neće promeniti trenutno (loše) stanje.⁸⁹

Mnogi sagovornici smatraju da mlađe “generacije imaju šire stavove i poglede na svet u odnosu na starije generacije” i u njima vide snagu koja bi eventualno mogla da donese pozitivne promene na Kosovu; pod uslovom da budu otrgnuti od pritiska starije generacije političara i lokalnih lidera koji već dugo imaju preveliku ulogu u životima ljudi i u Srbiji i na Kosovu.⁹⁰

Zbog međusobnog nepoznavanja jezika, komunikacija je znatno otežana među mladim ljudima. Sagovornici su sugerisali da se na Filološki fakultet u Kosovskoj Mitrovici vrati balkanologija koja bi uključila u program i albanski jezik, dok bi na Prištinskom univerzitetu takođe trebalo uvesti izučavanje BHS jezika. Dugoročno, to je jedini način da se srpski jezik održi na Kosovu kao jedan od zvaničnih jezika. Ukoliko se to ne uzme u obzir, može se dogoditi da se srpskom jeziku ukine status zvaničnog jezika.

Organizovanje društvenog života, pa i sporta, uglavnom zavisi od političara. Ukoliko neka osoba želi da se aktivnije posveti društvenim aktivnostima na lokalnom nivou, a nije “politički podobna”, praktično je onemogućena da dobije bilo kakvu podršku. Ističe se da “za sve što se dešava na lokalnu postoji politička pozadina bez izuzetka.” Manja mesta je posebno lako politički kontrolisati. Na taj se način lokalno stanovništvo pretvara u “ovce za glasanje”, što mlađe dodatno motiviše za odlazak. Za

88 Intervju Helsinškog odbora.

89 Intervju Helsinškog odbora.

90 Intervju Helsinškog odbora.

trajni ostanak mladih potrebna je depolitizacija društva i sloboda odlučivanja i delovanja.⁹¹

Što se tiče autentičnih lokalnih političkih inicijativa koje se protive ustaljenoj raspodeli političkih snaga u lokalnim zajednicama, ističe se da su one uglavnom osujećene, jer lokalnu političku vrhušku podržava Beograd (logistički i finansijski).⁹²

Ozbiljan problem za mlade u manjim sredinama je i putovanje u veće sredine, poput Gračanice ili Kosovske Mitrovice, kako zbog neregularnog prevoza tako i zbog finansijskih ograničenja. Komunikacija mladih sa spoljnim svetom u mnogim mestima svedena je na internet, zbog nepostojanja javnog prevoza koji vodi do većih mesta. U pojedinim selima gotovo i nema mladih, dolaze samo tokom studentskih raspusta. Izuzeci su mladi koji studiraju u Kosovskoj Mitrovici.⁹³

5. Obrazovanje mladih: razdvojeni obrazovni sistemi

Osnovno obrazovanje je dostupno u svim srpskim opštinama i mestima. Škole su različito opremljene, ali uglavnom raspoložu minimumom sredstava neophodnih za odvijanje nastave. Isto se odnosi i na nastavni kadar koga plaća Republika Srbija. Plate su za 142 odsto veće u odnosu na prosečne plate u Srbiji, iako se finansiraju iz istog budžeta.⁹⁴

Međutim, kako ističu pojedini sagovornici, deca nisu zainteresovana za vannastavne aktivnosti zbog čega imaju problem da budu u toku sa nastavnim planom i programom kad nastave obrazovanje u Srbiji, jer prethodno nisu dobili adekvatno školovanje u lokalnoj sredini, odnosno u manjim mestima na Kosovu, kakvo je, na primer, Prekovce.⁹⁵

91 Intervju Helsinškog odbora.

92 Intervju Helsinškog odbora.

93 Ibid.

94 Intervju Helsinškog odbora

95 Intervju Helsinškog odbora.

Zanimljiv je primer podeljene škole u selu Jasenovik (Novo Brdo), gde se tokom jedne smene održavaju časovi za Srbe po srpskom obrazovnom sistemu, dok se tokom druge, održavaju za Albance po programu kosovskog obrazovnog sistema. Nema dobrovoljnog druženja između dve etničke grupe, već se ono uspostavlja samo preko projekata multietničkog tipa koji su veoma retki. Najveću prepreku druženju predstavlja jezik, koji je najveća barijera. Komunikacija se odvija na engleskom jeziku. Nakon završetka takvih projekata druženja mladih praktično prestaju. Sagovornici ističu, međutim, da bi se mladi Albanci i Srbi sigurno družili ukoliko bi postojao neki zajednički prostor gde bi mladi mogli da se okupljaju, upoznaju i druže.⁹⁶

U manjim mestima sve je manji broj dece. U mestima poput, na primer, Goraždevca sve manji broj učenika odlučujeda se upiše tamošnju srednju školu. Bivši direktor škole u Goraždevcu Žarko Porkić ističe da je “počelo sa poteškoćama, jer nemaju više odeljenje prve godne srednje škole (samo jedan učenik), pa se deca upisuju u škole izvan Goraždevca. Učenici sada upisuju atraktivnije smerove (npr. stomatološki smer)”.⁹⁷ Ne postoji komunikacija sa školama u Peći (koje funkcionišu po kosovskom sistemu), ali postoji komunikacija i saradnja sa opštinom Peć. Direktor škole u Goraždevcu ocenjuje da su deca željna druženja, bez obzira na nacionalnost druge dece, jer u toj dobi deca ne poznaju razlike među etnicitetima.⁹⁸

Nakon što je promenjena vlast u Peći značajno je promenjen i odnos prema srpskoj zajednici. Tako, na primer, gradonačelnik Peći dolazi u Goraždevac i razgovara sa lokalim stanovništvom, što sagovornici navode kao primer dobre prakse.⁹⁹

Iako su finansijska sredstva infrastrukturnog karaktera u srpski obrazovni sistem na Kosovu ograničena, ona su ipak bolja, smatraju sagovornici, u odnosu na ona koji bi mogla da dolaze iz Prištine. Profesorski kadar ne

96 Intervju Helsinškog odbora.

97 Izveštaj Radio Goraždevca, 2018.

98 Intervju Helsinškog odbora

99 Intervju Helsinškog odbora

bi želeo da radi po planu i programu obrazovnog sistema koga bi zvanična Priština finansirala i definisala. Smatra se da bi takav program bio izuzetno štetan za decu, i bio bi uperen protiv srpske zajednice na Kosovu.¹⁰⁰

Sagovornici su naveli da bi učestvovali na seminarima zajedno sa svojim albanskim kolegama, ali da ne vide svrhu u objedinjavanju dva obrazovna sistema, jer su potpuno različita; navode da je srpski sistem mnogi napredniji i da ima dužu tradiciju.¹⁰¹

Zbog skrominih dohodaka lokalnog stanovništva, ekskurzije za decu su uglavnom kratke i ograničene na izlete do centralne Srbije u trajanju dan do dva. To su retke prilike za decu da izađu izvan enklava.

Poseban problem je i verifikacija srpskih diploma koji je u procesu rešavanja nakon što je kosovska vlada donela uredbu kojom je omogućena verifikacija i time ih izjednačila s kosovskim diplomama. Evropski centar za pitanja manjina (ECMI) je angažovan na tom problemu i verifikacija je počela 2016. Aleksandar Arsić, zadužen za ovo pitanje u ECMI, kaže da je do sada ECMI od komisije za verifikaciju diploma primio 1315 zahteva za proveru autentičnosti diploma, i do sada je pozitivno odgovoreno na 1274 zahteva.¹⁰²

Srbi sa juga se uglavnom školuju u severnoj Mitrovici (srednje i univerzitetsko obrazovanje) koja se percipira kao centar srpske zajednice na Kosovu. Sagovornici, međutim, ukazuju i na to da sve veći broj mladih južno od Ibra odlazi na školovanje u Srbiju. Prištinski Univerzitet je dislociran u Mitrovicu i finansira ga Republika Srbija. Republika Srbija je tokom poslednjih nekoliko godina finansijski i logistički podržala i ulagala u prištinski Univerzitet. Nakon završetka fakultetskih studija u Kosovskoj Mitrovici, mladima se veoma teško zapošljavaju. Profesori koji rade u Kosovskoj Mitrovici u većini slučajeva dolaze iz centralne Srbije. Bez obzira na činjenicu što se Univerzitet u Kosovskoj Mitrovici nalazi na teritoriji Kosova, ne postoji nikakav oblik saradnje sa prištinskim Univerzitetom koji funkcioniše u sistemu Republike Kosova. Postoji i Internacionalni univerzitet IBCM (sa

100 Intervju Helsinškog odbora.

101 Ibid.

102 Izveštaj tradija Goraždevac, 2018.

sedištem u oba dela Mitrovice) i percipiran je kao pozitivni primer akademskog prostora na kome se susreću Albanci i Srbi, kao i studenti ostalih zajednica. Mladi koji završe ovaj međunarodni koledž nastavljaju da se viđaju u okviru poslovnih kontakata.

Saradnja sa fakultetima iz centralne Srbije je na vrlo visokom nivou. Međutim, sagovornici ističu da politika bitno utiče na moguću (ne) saradnju među univerzitetima na Kosovu. Postoji interes akademskih zajednica na obe strane za saradnju, ali ona do sada nije uzela maha.

6. Zdravstvo: medicinska nega uglavnom unutar etničkih zajednica

Srpska zajednica i na severu i na jugu leći se u zdravstvenim institucijama koje su u sistemu Srbije. Najveći zdravstveni centar se nalazi u Kosovskoj Mitrovici, gde se leče svi Srbi sa Kosova, osim u ozbiljnijim situacijama u kom slučaju odlaze u Niš, Kraljevo, Novi Pazar ili Beograd.

Govoreći o situaciji u podeljenoj Mitrovici, jedan od sagovornika je istakao da se većina zahteva za medicinskim pregledima ili (jednostavnijim) intervencijama, ipak rade po etničkom principu. Medicinska nega se uglavnom pruža unutar etničkih zajednica. Međutim, postoji bazično poverenje između lekara i pacijenata, bez obzira na njihove etničke razlike. Sagovornici ističu da je poželjno i potrebno da lekari obe etničke zajednice podeljenog grada sarađuju i da bi u tu svrhu trebalo organizovati seminare i ostale oblike edukativnog sadržaja, koji bi posledično doveli do uspostavljanja saradnje među lekarima različitih nacionalnosti. Ovo je naročito važno zbog činjenice da je Mitrovica podeljen grad, te nije uvek logistički racionalno da se hitniji slučajevi transportuju ka Prištini, sa jedne strane, ili ka Beogradu, sa druge.¹⁰³

U urgentnim situacijama se obraćaju albanskim lekarima (što je takođe slučaj isa Albancima kad je reč o srpskom zdravstvenom osoblju). Smatraju da su medicinske usluge na znatno višem nivou u Srbiji,

103 Intervju Helsinškog odbora.

pa se uglavnom za ozbiljnije slučajeve obraćaju srpskim zdravstvenim institucijama.

Lekari iz oba dela Mitrovice neformalno komuniciraju, posebno oni starije generacije, koji su svojevremeno radili “pod istim krovom”. Mlade generacije nemaju tu vrstu slobode u komunikaciji, pa i kada postoji, engleski jezik se koristi kao posrednički. Većina lekara koji rade u zdravstvenom sistemu Republike Srbije na severu Kosova se protivi integraciji u kosovski zdravstveni sistem, pre svega zbog veoma lošeg stanja u kosovskom zdravstvenom sistemu.¹⁰⁴

Međuljudski odnosi nisu problem kad je reč o stručnoj saradnji među medicinskim osobljem različitog etničkog porekla, već je problem postojanje institucionalne nekonzistentnosti nastale podelom jedinstvenog zdravstvenog sistema na onaj koji kontroliše Beograd i onaj koji kontroliše Priština.¹⁰⁵

Postojao je i plan za izgradnju bolnice u Gračanici za šta je Beograd izdvojio četiri miliona eura. I Priština je izdvojila znatna sredstva, ali se projekat nije realizovao, a novac je završio u privatnim džepovima. Mnogi sagovornici ističu da bi realizacija tog projekta bila značajna za unapređenje Gračanice u centar koji bi opsluživao Srbe južno od Ibra. Ostvarenje takvog projekta obezbedilo bi i dodatna radna mesta. A i Albanci bi se rado lečili u toj bolnici, jer imaju poverenje u srpske lekare. Još uvek mnogi od njih odlaze u Beograd na lečenje.

Svaka opština ima ambulantu i apoteku, kao i određeni broj zdravstvenog osoblja. One su uključene u zdravstveni sistem Srbije koja obezbeđuje i njihove plate, veće od onih u Srbiji. Apoteke su loše snabdevene (i mnogo pre aktuelnih tarifa za srpsku robu), tako da se uglavnom snabdeva ju u privatnim apotekama koje su najvećim delom u vlasništvu Albanaca.

Od svih apoteka koje rade u okviru sistema Republike Srbije, jedino apoteka u Gnjilanu (sa sedištem u Prekovcu) nema dugove i posluje u održivim okvirima. Međutim, zbog odluke Ministarstva zdravlja Srbije o centralizaciji sistema srpskih apoteka na Kosovu, s novom centralom u

104 Intervju Helsinškog odbora.

105 Intervju Helsinškog odbora.

Kosovskoj Mitrovici, doći će do lošije distribucije lekova, kao i do neadekvatne organizacije unutar već postojećeg sistema. Uz to, problematično je i to što još uvek sa zvaničnog platnog spiska ministarstva zdravlja nisu uklonjene mnoge apotekarske ustanove koje postoje samo na papiru.¹⁰⁶

Nabavka lekova za apoteke koje funkcionišu u okviru srpskog zdravstvenog sistema prolazi komplikovanu birokratsku proceduru (česte su blokade na granicama), pa se zbog toga lekovi nabavljaju samo dva puta godišnje, što stvara problem kad je reč o zadovoljavanju tražnje.¹⁰⁷ Beograd takođe pritiska apotekare u enklavama da ne saraduju sa kosovskim institucijama. Jedna sagovornica kaže: “Dobijali smo lekove od kosovskih institucija. Onda je došao novi lekar i rekao, ‘ne može više to’. Sad dobijamo lekove od Srbije dva puta godišnje.”¹⁰⁸

U Novom Brdu postoji glavni centar porodične medicine koji funkcioniše u okviru kosovskog sistema zdravstvene zaštite, gde zajedno rade Albanci i Srbi i pripadnici ostalih etničkih grupa iz tog kraja. Ovoj instituciji za pomoć se obraćaju pripadnici svih etničkih grupa koji žive u ovom delu Kosova. Odnosi unutar ove institucije, kako ističe sagovornica, su veoma dobri i korisnici su zadovoljni uslugama, iako su one ograničene zbog lošeg stanja zdravstvenog sistema Kosova.¹⁰⁹ Jedan od glavnih razloga protivljenja srpske zajednice integraciji zdravstvenog sistema jeste to što Kosovo do sada nije imalo zakon o fondu za zdravstveno osiguranje, što je inače planirano za 2019. godinu. Srbi strahuju da će izgubiti određene mogućnosti za zdravstvenu zaštitu ukoliko se zdravstveni sistem integriše u kosovski.

Osim toga, postoji strah da će mnogi izgubiti posao, ukoliko ono bude integrisano u kosovski sistem. Jedan sagovornik ističe: “Ako se uklopimo u njihov zdravstveni sistem, bio bi manji broj zaposlenih. Njima treba šest zaposlenjih u Novom Brdu, a kod nas ih je zaposleno 20”.¹¹⁰

106 Intervju Helsinškog odbora.

107 Ibid.

108 Intervju Helsinškog odbora

109 Intervju helsinškog odbora.

110 Intervju Helsinškog odbora.

7. Kultura: uglavnom na folklornom nivou

Kulturna scena na Kosovu je razgraničena po etničkim linijama, iako je očigledna potreba za kulturnim sadržajima koji bi objedinjavali različite etničke zajednice. Jedna od retkih organizacija koja povezuje mlade srpske i albanske umetnika na Kosovu je prištinska NVO Art polis.

Kulturni život srpske zajednice je limitiran finansijskim sredstvima i uglavnom se svodi na folklorne sadržaje. Univerzitet u Kosovskoj Mitrovici ima potencijal za razvoj kulture i umetnosti na višem nivou, ali je potrebno motivisati ljude da ostanu. Polako počinje da se razvija alternativna kulturna scena u severnoj Mitrovici gde postoje dva takva mesta za okupljanje umetnika: Bes(i)smisao i Akvarijus.

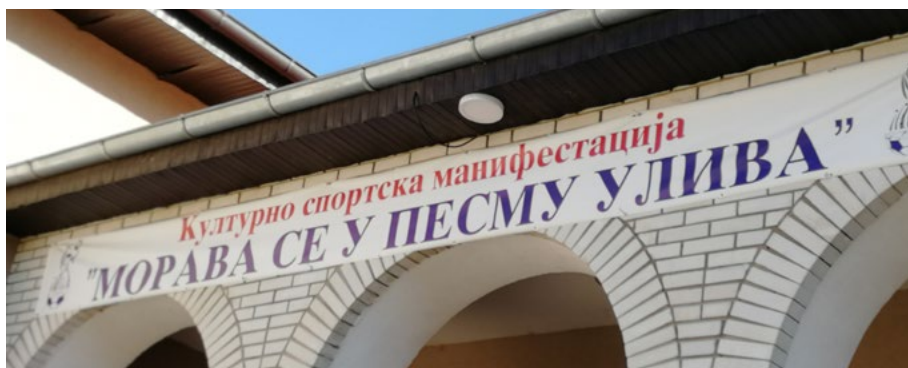
Aleksandar Duđerin, iz Novog Sada koji živi i radi u Mitrovici, smatra da "Mitrovica predstavlja urbano središte srpske kulture (...) Vi ovde imate preko 10.000 studenata, nemoguće je da niko ne ostane tu, već im se treba dati prilika da nešto rade".¹¹¹ On takođe ističe da bi ljudi koji rade u srpskim institucijama trebalo da žive na Kosovu: "Ljudi koji rade u institucijama kulture i obrazovnim institucijama i primaju ogromne plate iz Beograda moraju da počnu da žive ovde, a ne samo da dolaze nekoliko puta mesečno. Živeći ovde podižu nivo kulture. Mitrovica ima sve uslove, ali je problem u tome što ljudi žele da primaju veliku platu, ali ne žele da ovde i žive".¹¹²

Miljana Duđerin ističe da je veoma mali pomak u podizanju nivoa kulture i umetnosti "zato što državne institucije, nemaju razumevanja i vremena za 'visoku' umetnost. Država bez temeljnosti i bez zalaganja odbacuje umetničke programe koji u sebi sadrže određeni kvalitet. Jednostavno, izabere i uradi projekat u kome ne postoji stvaralačka energija".¹¹³

111 <https://kossev.info/ne-daju-da-umetnost-napusti-kosovsku-mitrovicu>

112 Ibid.

113 Ibid.

Na jugu deluju i domovi kulture, posebno oni u Gračanici i u Štrpcu. Generalno, kulturni život nije posebno dinamičan i zbog finansijskih ograničenja. Komunikacija s Albancima je ograničena, ali ne postoje neki veći problemi.

U Štrpcima često dolazi do saradnje srpskih i albanskih nevladinih organizacija, naročito u sferi kulture. U okviru redovnog programa u više navrata su organizovani kursevi albanskog i srpskog jezika. Građani su zainteresovani za kulturna događanja kojih, takoreći, u Štrpcima ima svakodnevno. Ističe se da Narodno pozorište iz Gračanice ima primat kad je reč o pozorišnim sadržajima, ali da Štrpci imaju potrebu da nadmaše Gračanicu i na tom planu. Zbog izostanka komunikacije i nedovoljnih kontakata teško je povezivanje sa Kosovskom Mitrovicom na kulturnom planu. Dom kulture ima i biblioteku koja poseduje više od 25.000 naslova. Inače postoji i veoma dobra saradnja sa institucijama u Prištini.

Lokalne zajednice, naročito mlađi ljudi, nastoje da organizuju i aktiviraju kulturni život, kao na primer, u Ranilugu gde je obnovljen Dom kulture. To su gotovo herojski podvizi, imajući u vidu ograničena finansijska sredstva izdvojena za kulturne potrebe. Održivost takvih institucija bez podrške je teško zamisliva. U Ranilugu se godišnje održavaju dve manifestacije. Tokom maja održavaju se sportski susreti kao i susreti kulturno-umetničkih društava (KUD) sa Kosova i iz Srbije. Krajem juna održavaju su vidovdanske igre, manifestacija sportsko-kulturnog karaktera koja takođe okuplja KUD sa Kosova, kao i mlade umetnike i intelektualce.¹¹⁴

114 Intervju Helsinškog odbora.

8. Imovina i katastarske knjige: nerešeni imovinski problemi

Srbija još uvek nije vratila katastarske knjige Kosovu, mada je obavezna da to uradi po briselskom sporazumu o katastarskim dokumentima iz 2011.

Ima dosta pritužbi zbog uzurpiranja imovine, koju je veoma teško povratiti, ili je potrebno dosta vremena i napora da se to realizuje.

Rada Trajković ističe da, ukoliko bi se formirala ozbiljna državna komisija za registar imovine, tu bi se došlo do svega i svačega: mnogi direktori su državnu imovinu prodavali kao privatnu svojину, i u suštini je otuđivali. Zato bi, kako ističe, jedan od prioriteta bio registar, jer bismo onda znali gde smo po tom pitanju. Ona dalje ukazuje ina uzurpaciju srpske imovine. Srbi ne insistiraju na povratu imovine, ali očekuju nadoknadu od kosovske države, ili od onih koji su uzurpirali imovinu. Nadoknada bi trebalo da bude i predmet pregovora, jer Srbi mogu izgubiti pravo na imovinu koju Albanci obrađuju gotovo 20 godina. Zato je važna vladavina prava koja garantuje neprikosnovnost imovine.¹¹⁵

Problemi sa uzurpiranom imovinom su brojni. I kada sud donese pravosnažnu odluku, na lokalnom nivou se ne poštuje ta odluka. Sve zavisi i od toga koja partija ima vlast u određenim opštinama.

Milorad Đoković iz Vitimirice kod Peći dobio je, početkom devedesetih, od opštine plac na kome je sagradio porodičnu kuću, koju je morao napustiti 1999.godine. Kad se vratio, kuća je bila zauzeta. "Opština Peć je donela odluku o povratu imovine, s tim da nadležna služba pokrene postupak povraćaja kuće. Međutim, nije došlo do realizacije te odluke. Iako postoji preporuka Ministarstva za lokalnu samoupravu da se imovina uknjiži na ime Milorada Đokovića, opština i dalje odugovlači s realizacijom. Predsednik lokalnog parlamenta u Peći dr Islam Husaj kaže da će se u narednom periodu pozabaviti ovim problemom.¹¹⁶

115 <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1588829>

116 Izveštaj Radija Goraždevac, 2018.

Skupština Kosova usvojila je Zakon o naplati poreza na nepokretnu imovinu (mart 2018) koji je već stupio na snagu. Prema tom zakonu, kako ističu predstavnici Srpske liste, građanima čija je imovina uzurpirana neće biti oporezovani za vreme dok je imovina uzurpirana.¹¹⁷

Problem imovine je u mnogim slučajevima još nerešen. Veliki problem su katastarske knjige koje su navodno predate Kosovu. Međutim, i dalje je mnogo slučajeva uzurpacije imovine koji se ne rešavaju, jer knjige nisu dostupne. U tome učestvuju obe strane, jer je u međuvremenu došlo do velikih manipulacija s imovinom.

9. Bezbednost: napuštanje KBS pod pritiskom (Beograda)

Srpska zajednica bi se osećala mnogo sigurnijom ukoliko bi došlo do smirivanja tenziju između beogradskih i prištinskih političara. U tom smislu, ističe se, mediji igraju jako negativnu ulogu u potpirivanju loših međuetničkih odnosa, naročito kada je u pitanju politički kontekst.¹¹⁸

Većina sagovornika pokazuje veći strah od Srba sa severa, nego od Albanaca. Iz straha odbijaju čak i da komentarišu pisanje medija o mafiji na severu Kosova. Pitanje bezbednosti unutar srpske zajednice postalo je “interno”: neposredno posle rata bojali su se Albanaca, ali sad je glavno pitanje postalo nepoverenje unutar (srpske) zajednice.¹¹⁹

Srbi su uglavnom protiv članstva Kosova u Interpolu, jer smatraju da bi se u tom slučaju suočili sa novim listama traženih Srba. Kad je reč o prošlosti, veoma nerado govore o njoj, jer dominira narativ koga je nametnuo Beograd. Uglavnom su protiv formiranja kosovske vojske mada smatraju da je buka koju podiže Beograd oko toga, preterana, jer ona (vojska) faktički postoji već dugo.

117 Ibid.

118 Intervju Helsinškog odbora.

119 Intervju helsinškog odbora.

Posle najave ministra Kosovskih bezbednosnih snaga (KBS), Rустама Беріше, о вођењу кампање за попуњавање упразњених места припадника српске заједнице који су средином године напустили ову формацију, први догађај у склопу те кампање је организован у Ћаглавици. Пokuшали су да убеду младе Србе да приступе овим снагама, али и да их разувере у убеђењу да оне представљају некакву опасност. Дебату је организовао Институт за афирмацију међуетничких односа, а до ове кампање је дошло након што је, од почетка ове године, 60 од 130 припадника KBS српске националности напустило ову формацију.

Сматра се да је до масовног напуштања дошло због притисака, учена и претњи српске владе. Истраживање Института за афирмацију међуетничких односа показује да су највише утицаја на одлазак Срба из KBS имале, како наводе, “криминалне групе на Северу”.¹²⁰

Један саговорник је изјавио да су се “*два незапослена радника пријавила за KBS. Онда им је Србија понудила по 40 хиљада динара да се повуку. Из Кусе их било 60 и они се нису повукли. Плата у војсци је 430 евра. Шалју их чак и на дошколовавање. Београд нас стално збунjuje*”.¹²¹

Крајем октобра је српски председник Александар Вучић јавно позвао косовске Србе да се, за разлику од Полиције Косова, у коју је и сама Србија интегрисала неколико стотина својих бивших припадника МУП, не придружују Косовским безбедносним снагама, које формално нису још увек војска.

“Ја још једанпут позивам Србе са КиМ да не учествују у томе. Позивам Србе са Косова и Метохије јавно и отворено да не учествују у формирању војске Косова, јер ту војску формирају ни због чега другог, већ само да би те Србе искористили да једнога дана запуцају на Србе. Позивам Србе да им ни на који начин у том прјавом послу не помажу, у прјавом послу гажења чак и сопственог устава који нама ништа не значи и који ми не признајемо, јер су нашла заобилазну формулу како да то све прогурaju. Мој позив је Србима са Косова и Метохије да у томе не учествују, а наравно, да ли ће међу Србима бити оних који тај позив да не учествују неће

120 <https://kossev.info/oko-300-srba-se-prijavilo-da-budu-clanovi-kbs>

121 Интервју хелсиншког одбора.

prihvatiti – svakako da hoće. Ali vidim da ih je sve manje. Hvala ljudima, hvala Srbima sa Kosova i Metohije koji su razumeli tu poruku države Srbije”.¹²²

Premda će Vojska Srbije biti daleko jača od buduće kosovske vojske, Srbi na Kosovu, na njen nastanak gledaju i kao na pripremu etničkog nasilja u organizaciji države koju ne priznaju i ne žele, i to pod patronatom međunarodne zajednice, prvenstveno KFOR, koji je jedina formalno legalna oružana sila na Kosovu. Smanjivanje snaga KFOR u periodu nakon formiranja kosovske vojske, odnosno postupno prenošenje dužnosti na nju, samo bi mogli pojačati te strahove. Takvu percepciju podržava politički vrh Srbije i svi srpski mediji.

Odluka o formiranju vojske ima prvenstveno simboličan značaj, kao još jedna potvrda da je Kosovo uistinu i nepovratno izgubljeno, jer kosovska vojska ne predstavlja nikakvu stvarnu vojnu pretnju za Srbiju. Veći problem za Srbiju predstavlja to što će ona izvesno, postati deo NATO, što dodatno sužava prostor njenog delovanja. To je istovremeno i razlog zbog koga se Rusija protivi formiranju kosovske vojske koja brojčano neće biti veća od 5000 vojnika, otprilike blizu broju vojnika KFOR (7000).

Srpski mediji navode i druge razloge za bojazan: da bi, na primer, ta vojska (to je pitanje vremena, kako ističu) pokušala proterati srpsko stanovništvo sa severa.

10. Diskriminacija: prisutna u institucijama i svakodnevnom životu

Više sagovornika je istaklo da su međuetnički odnosi korektni. Tokom poslednjih godina nisu zabeleženi veći fizički incidenti koje bi izazvali Albanci. Međutim, postoji diskriminacija u institucijama i u svakodnevnom životu. I to je jedan od faktora zbog koga odlaze mladi.

U pojedinim situacijama, kako ističu sagovornici, postoji diskriminacija poput, na primer, u pogledu jezika. Srpski i albanski jezik su

122 Ibid.

ravnopravni i kosovska država je obavezna da sve zakone i komunikaciju sa srpskom zajednicom obavlja na srpskom jeziku. Međutim, brojne su primedbe na kvalitet prevoda, posebno zakona, jer se gubi smisao, ili često izostavlja suština zakonskog propisa.¹²³

Inače, jezička barijera je ključan problem u uspostavljanju komunikacije između etničkih zajednica na Kosovu, posebno između srpsko-albanskih zajednica. Međutim, jezička barijera nije smetnja kada je reč o trgovinskoj razmeni, gde i inače postoji veliki prostor za njeno unapređenje.

Albanski pripadnici kosovske policije izriču Srbima iracionlne saobraćajne kazne. Taj problem je prisutan u svim enklavama. Ističe se da je to klasičan primer indirektnog pritiska na lokalno srpsko stanovništvo i onemogućava normalan život i njegovo funkcionisanje.¹²⁴

Najviše incidenata ima na jugozapadnom Kosovu gde su Albanci najviše stradali, 1998-99 (Orahovac, Velika Hoća, Đakovića, Peć) i najveći broj Srba se otuda iselio. Zbog odmazda nakon intervencije, u tim krajevima registrovan je veliki broj nestalih Srba (78).

Spomen-obeležje nestalim i kidnapovanim Srbima podignuto je na ulazu u Veliku Hoću iz pravca Orahovca. Zabeleženo je skidanje srpske zastave u blizini ovog spomen-obeležja. Nedaleko od Velike Hoće, na putu prema susednom selu Zočište, nepoznate osobe šest puta su uklopile ploču postavljenu na mestu gde se pretpostavlja da su nestali novinari Radio Prištine, Đuro Slavuj i Ranko Perinić.¹²⁵

Stanovnici Orhovca takođe navode da je "paradiranje" kosovskih specijlnih jedinica ROSU kroz srpsko naselje u vreme glasanja o prijemu Kosova u Interpol, vrsta pritiska. Jedan od skorašnjih incidenata je i paljenje zastave Srpske pravoslavne crkve u porti lokalne crkve.¹²⁶

123 Intervju Helsinškog odbora.

124 Ibid.

125 https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2018&mm=03&dd=04&nav_category=640&nav_id=136547

126 Intervju Helsinškog odbora.

11. Civilni sektor: uspostavljanje kontakata i komunikacija između pripadnika srpske i albanske zajednice

Civilni sektor na Kosovu razvio se zahvaljujući podršci međunarodne zajednice, posebno u okviru srpske zajednice. Kosovska vlada delimično finansira NVO u zajednicama sa srpskom većinom međutim radi se o manjim donacijama do 10.000 evra. Srpska država finansira samo organizacije koje su registrovane i u srpskom sistemu a to su uglavnom kulturna udruženja. Civilni sektor koji je bio dosta dinamičan na jugu pre nekoliko godina, teško je pogođen činjenicom da najveći deo stranih donacija ide na sever.

Međunarodna zajednica podržava projekte koji imaju multietnički karakter, što je za sada, jedini način da dve strane komuniciraju i zajednički rade. Ima dosta obrazovnih programa koji omogućuju komunikaciju između dece. Međutim, to traje samo dok traju projekti.

Nevladin sektor otvara prostor za uspostavljanje kontakata i komunikacije sa mladim Albancima. S obzirom na to da je sredina prilično patrijarhalna, ovakve prilike se mladim (Srbima) zaista retko pružaju. Bez obzira na ograničenja, sve više mladih odlazi u sredine sa većinskim albanskim stanovništvom, što kod njih postepeno razbija predrasude. Ističe se da je "živi kontakt" među mladima najbolji lek za duboko uvrežene predrasude i barijere koje postoje između Albanaca i Srba. Neformalni kontakti među mladima su ključni za pomirenje.¹²⁷

NVO sa severa i juga se generalno bave pravima srpske zajednice i integracijom Srba u kosovske institucije. Neke organizacije se bave kulturom (odnosno čuvanjem srpskog nasledja na Kosovu), ženskim pravima, ekonomskim razvojem/razvojem privatnog preduzetništva, kao i novinarstvom. Suštinski ne postoji velika razlika između organizacija sa severa i juga kada je reč o temama kojima se bave. NVO sa juga su međutim više fokusirane na poboljšanje međuetničkih odnosa.

127 Intervju Helsinškog odbora.

Uslovi za rad u NVO sektoru ne razlikuju se mnogo od uslova u drugima zemljama bivše Jugoslavije – pogotovo kad je reč o izazovima sa kojim se suočavaju – loši međuetnički odnosi, teško ekonomsko stanje, društvo bez razvijenih demokratskih vrednosti itd. Nevladine organizacije uglavnom imaju dobru i blisku saradnju sa međunarodnim akterima, koji su inače najveći donatori.

Politički pritisci značajno otežavaju rad nevladinih organizacija na lokalnim nivou, što se negativno odražava i na njihovu saradnju sa lokalnim samoupravama. Saradnja zavisi pre svega od toga do koje mere su NVO spremne na kompromise da ne kritikuju srpske političke predstavnike na Kosovu. NVO sektor na Kosovu još uvek nije stekao poželjan nivo poverenja u društvu. Preovlađuje mišljenje da nevladine organizacije više rade za interese stranih država nego za interese lokalne zajednice, odnosno da se ne bave dovoljno “realnim” problemima lokalnog stanovništva već da su više okrenute sebi.

Na Kosovu je veoma aktivna Mreža žena Kosova koja okuplja 134 albanske organizacije. Neke srpske organizacije koje se bave pitanjima žena učestvuju u toj mreži, što je veoma važan kanal međuetničke saradnje.

Regionalni ženski lobi RLW¹²⁸ (okuplja NVO i političarke Zapadnog Balkna) veoma je aktivan upravo u srpskim sredinama. Srpske ženske NVO učestvuju u aktivnostima ovog lobija kao što su Moravski biser (Parteš), NVO “Avenija” (Gračanica), “Ruka+Ruci”(Ugljare), NGO “Putevima Sunca”, NVO “Komitet žena” (Čaglavica), NVO “Đurđevdan (Preoće), Forum žena (Ranilug), NVO “Nada” (Ranilug), NVO “Tvoj glas” (Novo Brdo), NVO “W&W Novo Brdo” (Novo Brdo), NVO “Naš dom” (Novo Brdo), NVO “Ikebana” (Štrpce) NGO “Munadesia”, NVO “Žensko pravo” (Severna Mitrovica), NVO “WBA” (Severna Mitrovica), NVO “MWAHR” (Severna Mitrovica), Svet Anđela (Severna Mitrovica), NVO “Dona” (Štrpce), NVO Fame Space (Štrpce), NVO “Kolo srpskih sestara” (Zubin Potok) i brojne neformalne grupe.

128 Regionalni ženski lobi za mir, sigurnost i pravедnost u jugoistočnoj Evropi (RŽL) je mreža liderki, političarki i žena iz civilnog društva iz Albanije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske, Kosova, Makedonije, i Srbije. RŽL se zalaze za osnazivanje žena i osiguravanje rodne perspektive u svim politikama i aktivnostima u regiji. Cilj RŽL je jačanje uloge žena u demokratizaciji, i oporavku od posledica rata, kroz promicanje pravédnosti i pomirenje. RŽL se zalaze za osiguranje trajnog mira i sigurnosti kroz proces evropskih integracija regije.

12. Uticaj ratne prošlosti na međuetničke odnose: nametanje narativa kreiranog u Beogradu

Sa Albancima saradujemo i onda se pojavi neka izjava političara, s jedne ili s druge strane koja sve poremeti.

Kad je reč o odnosima Srba i Albanaca treba reći da su opterećeni brojnim naslagama i stereotipima koji otežavaju komunikaciju i normalizaciju odnosa. Albanci su duboko traumatizovani iskustvom s državom Srbijom, dok je srpska elita izgradila narativ o srpskoj nevinosti, posebno za ratove tokom devedesetih. To podgreva aspiracije koje se temelje na očekivanjima da će se međunarodne okolnosti kad-tad promeniti u korist Srba. Druga teza, o “okruženosti”, sugeriše da Srbiji stalno pretili spoljni neprijatelj i da je rat devedesetih “bio nužna odbrana”, kao i da su svi protiv srpskog naroda, a ne protiv države koja provocira ratove.

Sagovornici izbegavaju tu temu i veoma površno je se dotiču kad iskrse u razgovoru. Beograd je nametnuo narativ koji samo udaljava srpsku zajednicu od normalizacije odnosa s albanskom stranom. Neki sagovornici ističu da je za pomirenje uzajamno poštovanje ključni uslov, kao i nemešanje političkog faktora (naročito u akademskim krugovima).¹²⁹

Inače, međuetnički odnosi su generalno korektni, nema većih incidenata. Komunikacije među mladim ljudima odbijaju se uglavnom u okviru projekata nevladinih organizacija i ne idu dalje od toga. Mnogi stariji Srbi održavaju kontakte s Albancima, međutim, mlade generacije, zbog jezičke barijere i ograničene komunikacije nemaju tu vrstu odnosa i poverenja.

Srbi se slobodno kreću po celom Kosovu, osim tamo gde su se desili veći zločini. Izbegavaju da idu sami u veće sredine, kao, na primer, oni u Orahovcu. U urgentnim situacijama obraćaju se i albanskim

129 Intervju Helsinškog odbora.

lekarima. Pošto su albanski centri mnogo snabdeveniji, Srbi odlaze u albanske šoping centre i restorane. Poneki odlaze i u Prištinu, uglavnom tokom dana. Viđaju se u večernjim satima u kafićima, posebno oni koji rade u kosovskim i međunarodnim institucijama.

13. Uloga medija: odgovornost za podizanje napetosti i održavanje stereotipa

Srpski mediji (iz Srbije) su generalno odgovorni za atmosferu napetosti, jer stalno zasipaju srpsku zajednicu negativnim sadržajima. Mladi ljudi smatraju da “beogradski mediji mnogo više truju atmosferu, naročito među Srbima na Kosovu, dok kosovski mediji nemaju takvu strategiju”.¹³⁰

Sagovornici ističu da Srbija još od vremena Vojislava Koštunice pravi atmosferu da ovde ne može da se živi. Nema ohrabrujućih izveštaja na RTS, samo o incidentima: “Samo ljude koji kukaju puštaju na RTS. Informer je spinovao da su se hapšenja u Mitrovici desila, samo da bi ROSU upale u Goraždevac. I Tanjug. Ne mogu svi ovde da se odupru tom spinovanju. Običan čovek ne pravi razliku između vlasti i države”.¹³¹

Mediji iz Srbije uglavnom negativno izveštavaju o Kosovu, uprkos tome što briselski dijalog treba da vodi ka normalizaciji i međusobnom razumevanju. Tokom poslednjih godinu dana *mainstream* mediji u Srbiji uglavnom demoniziraju Albance, a kosovsku državu tretiraju kao kriminalnu i mafijašku. Kad je reč o ratnim zbivanjima, uglavnom je fokus na stradanjima Srba. NATO intervencija se nikad ne dovodi u vezu s delovanjem srpskih snaga na Kosovu tokom 1998, i 1999. godine.

Od televizijskih programa najviše se gleda Radiotelevizija Srbije (RTS), zatim Pink i Happy. Do sada nije bilo nijedne reportaže koja bi gledaoce uputila u život kosovskih Albanaca. Na jugu gledaju i TVN1, čiji je signal na severu ugašen.

130 Intervju Helsinškog odbora.

131 Intervju Helsinškog odbora.

14. Srpski mediji na Kosovu: istraživačko novinarstvo generalni problem

Medijska scena se može podeliti na dve dela. Svi alternativni mediji na srpskom jeziku su mediji NVO. S druge strane, postoje mediji koji su samo glasilo vlasti i de facto su ispostava Kancelarije za KiM Vlade Srbije. Zbog neobjektivnog izveštavanja, elektronski mediji na internetu postaju sve popularniji, čak i među starijom populacijom.

Radio Televizija Kosovo, tv-program na srpskom jeziku, RTK2, je deo javnog servisa Kosova. Finansira se iz budžeta, što je privremeno rešenje već nekoliko godina, pošto kosovska skupština nije uspela da reguliše "direktno" učešće građana u plaćanju za javni servis. U toku su izmene i dopune zakona o RTK, pa se očekuje da se javni servis Kosova finansira putem pretplate, odnosno preko računa za električnu energiju.

RTK 2, iako je predviđeno da ima nacionalnu frekvenciju, još je nema zato što frekvencije za Kosovo poseduje Srbija kao članica Međunarodne unije za telekomunikacije. Za sada postoje tri nacionalne frekvencije zemaljskog emitovanja, koje su već zauzete, pa je RTK2 u kablovskim sistemima, što otežava pristup svim srpskim sredinama. Sve albanske kablovske mreže su po zakonu u obavezi da emituju sve kanale javnog servisa RTK, pa tako i RTK2, i one to i čine. U tim kablovskim mrežama RTK2 je drugi obavezan kanal posle RTK1.

Međutim, ove kablovske mreže nisu dostupne srpskim sredinama, koje imaju svoje male lokalne kablovske operatere. Ako su ovi operateri registrovani, oni svakako imaju u ponudi RTK2. Međutim, većima ovih operatera i dalje deluje ilegalno (pronalaze načine, na primer, tako što tvrde da su samo internet provajderi i sl), pa tako prenose RTK2 po slobodnom nahodjenju. Za sada RTK2 možeda se gleda u centralnom Kosovu (region Gračanice), Pomoravlju (ne baš u svakom selu), Štrpce, Prizren. Ali ga nema na severu, jer tamošnji kablovski operateri odbijaju da emituju RTK2, navodeći da ne žele televiziju iz Prištine. Jedan kablovski operater je počeo da ga emituje nekoliko dana, ali je ubrzo dobio pretnje. RTK2 je otvoren za nezavisne produkcije na srpskom jeziku.

Tako emituje emisiju “Slobodno srpski”, koju delimično i finansira. Iako je po zakonu u obavezi da izdvaja određeni novac za nezavisne produkcije, to još nije u potpunosti ostvareno, a kao jedino objašnjenje navodi se nedostatak novca.

Što se tiče uređivačke politike, a imajući u vidu uticaj Srpske liste, može se reći da ipak nema velikog pritiska na izveštavanje, ali zato postoje pritisci prilikom zapošljavanja. Međutim, to je problem uopšte s javnim servisom, kao i u drugim javnim institucijama. Program je raznovrstan, a iznose se stavovi gotovo svih političkih predstavnika. Jedino što nedostaje je istraživački pristup i dublja analiza rada srpskih predstavnika u institucijama.

Istraživačko novinarstvo je generalno problem srpskih medija na Kosovu. I dok albanski mediji imaju brojne istraživačke priče o raznim zloupotrebama, koje često obuhvate i nekog srpskog ministra u kosovskoj vladi, srpski mediji na Kosovu ne bave se istraživačkim radom (ili retko). Tako poslednjih godina nije zabeležena gotovo nijedan slučaj o bilo kakvim zloupotrebama Srpske liste. Nema adekvatnog izveštavanja o njenom radu, niti da li se ispunjavaju njenih obećanja, analiza dokumenata, i slično. To u poslednje vreme retko čine i srpske NVO. Godinama unazad politička situacija je ključna tema, što podrazumeva zapostavljanje zalaganja za demokratiju i slobodu izražavanja.

Nezavisni mediji su oni mediji koji su registrovani i kao mediji (ako su elektronski) i kao NVO (ovde spadaju svi online mediji). Oni egzistiraju zahvaljujući projektima, reklamama i raznim donacijama: Radio Kontakt Plus (projektno, reklame, donacije lokalnih vlasti); TV Mir iz Leposavića je u vlasništvu Nenada Radosavljevića (projektno i reklame); Radio Kim iz Čaglavice (projektno, reklame); Radio Herc iz Štrpca (projektno, reklame, ali i lokalne vlasti iz Štrpca, odnosno Srpska lista iz Štrpca); Radio Goraždevac (projektno, reklame) koji je nedavno pokrenuo jutarnju emisiju “Naše jutro”, koju emituju pojedine srpske radio stanice, a emituje se online; TV Newpress produkcija je u vlasništvu Budimira Ničića, koji producira emisije projektno.

Gotove sve emisije su finansirane u okviru projekata. Ovi mediji imaju nezavisne uređivačke politike, poslednjih godina kritikuju političare koji rade u kosovskim institucijama zbog nedovoljnog angažovanja i pomoći opstanku srpskih medija. Postoje opravdane sumnje da projekte dobijaju samo poželjni mediji, kako na severu tako i na jugu.

Činjenica je da Srpska lista ništa nije uradila na poboljšanju medijske politike koja bi regulisala funkcionisanje lokalnih srpskih medija. Postoje i nepoverenje u Vladu Kosova da su konkursi za manjinske medije netransparentni. Neophodno je i da se podstiče medijski pluralizam, itd. Srpska lista čak ništa ne čini da javni servis na srpskom bude dostupan srpskoj zajednici širom Kosova, ali to ne čini ni Nezavisna komisija za medije čiji je to posao.

Vlada Srbije, preko Kancelarije za KiM, ili na neki drugi način, finansira srpske medije na Kosovu – neke u potpunosti iz republičkog budžeta, a za neke izdvaja samo novac za zaposlene. To su: TV Most iz Zvečana (bivša TV Priština); Radio Gračanica iz Gračanice; TV Puls iz Šilova region Gnjilana i Radio Kosovska Mitrovica. Njihova uređivačka politika je određena činjenicom da su finansirani iz Beograda. Delimično imaju svoje programe, a dobar deo programa se preuzima sa RTS, Pinka i drugih televizija iz Srbije.

Medijske mreže

Na Kosovu postoji informativna Radio emisija KOSMA-dnevnik, za koga program prave Radio Kim (Čaglavica), Radio Kontakt Plus (Severna Mitrovca), Radio Goraždevac, Radio Klokot i Radio Herc (Štrpce). Prema nekim procenama KOSMA radijsku informativnu emisiju svakodnevno prati približno 60.000 ljudi.

Radio Goraždevac

Tokom 2009. godine osnovana je TV Mreža – Asocijacija lokalnih i regionalnih emitera na srpskom jeziku na Kosovu, koju čine: TV Mir u Leposaviću, TV Most u Zvečanu, TV Puls u Šilovu i TV Herc u Štrpcu i produkcija New Press (Budimir Ničić) iz Čaglavice. Sve članice TV Mreže su međusobno povezane uređajima koji im omogućuju razmenu TV programa. Tako emisiju “Slobodno srpski” producira Newpress produkcija, ali se finansira stranim donacijama i sredstvima RTK2 (koji je u obavezi da kao javni servis delom finansira i nezavisne produkcije).

Online mediji

Online mediji – portali ne podležu zakonskoj regulativi poput elektronskih. Tačan broj ove vrste glasila nije poznat, ali je pojavom portala Kossev, medijska scena na srpskom jeziku postala bogatija i sadržajnije. Ovaj online portal trenutno važi za najčitaniji, nezavisan i objektivan medij. Osim svojih izveštaja, prenosi vesti drugih medija, ima lokalni pristup (vesti iz Severne Mitrovice), stvara platformu za razmenu mišljenja Albanaca i Srba (novinara, analitičara, i sl). Ovaj portal je bio

meta napada. Ima podršku ambasada, građana, i finansira se projektno. Portal od 2014. godine uređuje nevladina organizacija “Centar za razvoj zajednica”. Kossev, kako stoji na sajtu, i ima za “cilj da tačno i pravovremeno informiše srpsku zajednicu na Severu Kosova o aktuelnim događajima, tzv. postbriseljskom periodu i predstojećim političkim i društvenim procesima, ali i širu javnost o srpskoj zajednici na severu Kosova”.

Portal *gracanicaonline.info* vodi Anđelka Ćup, koja je nekada radila u Medija centru u Čaglavici. Ovaj portal takođe opstaje zahvaljujući projektima, najčešće se bavi životnim problemima lokalnih Srba, ali je delimično politički naklonjen ogranku Srpske liste u Gračanici.

Portal *gorazdevac.com* je portal Radio Goraždevca i prenosi vesti lokalne, centralne, regionalne. Prema podacima Nezavisne komisije za medije, na Kosovu postoji oko 120 elektronskih medija, od čega oko 30 na srpskom jeziku.

Mediji na srpskom jeziku, izuzev RTK2, računaju i na fondove Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije, dok Vlada Kosova neredovno raspisuje konkurs za medije na manjinskim jezicima, iako je u obavezi.

Mediji na srpskom jeziku na Kosovu od 1999, opstaju zahvaljujući donacijama koje obezbeđuje međunarodna zajednica. Međutim, tokom poslednjih nekoliko godina broj donatora se drastično smanjio, a oni koji su ostali doniraju uglavnom samo određene programske sadržaje.

Zaključci i preporuke

Za Beograd, albansko pitanje je još uvek otvoreno. Beograd podržava i ohrabruje ideju o ujedinjenju Albanaca, jer time traži opravdanje za ujedinjenje Srba, odnosno rešavanje srpskog pitanja. Sve novonastale države na teritoriji bivše Jugoslavije završavaju proces konstituisanja etničkih nacionalnih država. Takve aspiracije u suštini, znače nastavljanje sa istom matricom koja preta ponavljanjem sukoba. Zato su Bosna i Kosovo za Srbiju još uvek otvorena pitanja.

Srbija odbija da prihvati gubitak Kosova i činjenicu da je Kosovo nezavisno i suvereno. Ona je svesna da se Kosovo neće vratiti pod kontrolu Srbije, ali računa da blokiranjem kosovskih napora za globalnim priznanjem može izdejstvovati pripajanje Republike Srpske. Takva strategija neumitno utiče na položaj manjinskih zajednica, bilo da je reč o Srbima na Kosovu, bilo o Albancima u Srbiji.

Sve države u regionu sticale su priznanje međunarodne zajednice, posebno zemalja EU, uz uslov da se usvoje i praktiju evropski standardi, posebno oni koji se odnose na manjinske zajednice. Međutim, liberalne vrednosti nisu prihvaćene ni na Kosovu ni u Srbiji bez obzira na Ustav i odgovarajuće zakone. Problem, kad je reč o manjinskim zajednicama, je u veoma sporoj društvenoj transformaciji, što sprečava suštinsku pluralizaciju, demokratizaciju i uvažavanje različitosti.

Problematična je pretpostavka da etnička homogenost garantuje stabilnost. Između dva svetska rata takva rešenja su preferirana. Međutim, sada UN smatraju da izgradnja nacionalne države na etničkom principu bazira na zverstvima, etničkom čišćenju, zločinima protiv čovečnosti i genocidu. (ICTY).

Pravi razlozi koji vode u konflikt, kako to vide naučnici tako i ljudi u lokalnim zajednicama, su slabe države, odnosno institucije, siromaštvo, korupcija, nejednak pristup resursima i naravno, brutalno nasleđe režima Slobodana Miloševića.

Takva realnost objektivno najviše pogađa manjine, pa i srpsku na Kosovu. Mada u kosovskom parlamentu ima svoje predstavnike, oni,

nažalost, ne zastupaju njene interese. Interese srpske zajednice u suštini, niko ne zastupa, niti se iko bavi njihovim održivim opstankom na Kosovu. Oni su prepušteni sami sebi. Nisu u poziciji da se odupru Beogradu koji ih stalno instrumentalizuje kako bi osporio suverenost Kosova.

Srpska zajednica na Kosovu živi u veoma teškim okolnostima od 1999 godine. Ona je preko noći od dominantne, mada manjinske, postala marginalizovana, ranjiva i fragmentirana zajednica. Ona čini napore da nadje svoje mesto u novom kosovskom kontekstu. Nema demokratski kapacitet niti adekvatan politički život koji bi normalno funkcionisao. Sve je vezano za bazično preživljavanje.

Nasilje protiv srpske zajednice se drastično smanjilo, ali se može zaključiti da Albanci nisu dovoljno fokusirani na suštinsku integraciju srpske zajednice.

Najveći izazov za Srbe na Kosovu je prihvatanje kosovskog identiteta. Mada Kosovo nije definisano kao etnička država – što ostavlja prostor za kosovski identitet – albanska dominacija objektivno ostavlja mali prostor za građanski kosovski identitet.

Odnosi između srpske zajednice i Beograda su ambivalentni. Srbija, s jedne strane, ulaže velika finansijska sredstva u srpsku zajednicu, a s druge objektivno potkopava njen položaj jer i dalje polaže pravo na suverenitet nad Kosovom.

Najveći ucenjivački potencijal Beograda u odnosu na kosovske Srbe je u finansiranju javnih institucija (paralelne opštine, zdravstvo, obrazovanje) koje Srbija održava u srpskim enklavama i na severu Kosova. To je praktično, jedini izvor prihoda za kosovske Srbe, što ih čini ekonomski zavisnim od Beograda.

Najbolja zaštita manjina jeste njihova integracija, umesto separacije, zaštita njihovih individualnih ljudskih prava i njihov tretman kao ravnopravnih državljana, kao i ekonomsko osnaživanje. Neophodno je da se ustanovi sistem koji će rešavati strukturalne socijalne i ekonomske probleme bez isključivanja zajednice iz sistema.

Bez obzira na to što je potpisan Briselski sporazum, početak stvarnog procesa otopljanja još uvek je daleko, posebno imajući u vidu

činjenicu da mediji i dalje promovišu negativne stereotipe. Kompromis između država je politički kompromis, ali do suštinskog kompromisa može se doći samo moralnim i etičkim pristupom za koji su neophodne zrele i odgovorne elite. Kompromis nije u etničkoj razmeni teritorija (na šta ga svodi zvanični Beograd), već u ostvarivanju javnog dobra za građane (bezbednost, ekonomski napredak, pristup obrazovanju, adekvatna zdravstvena zaštita, razvoj kulture...)

Dokle god Srbija bude nastavljala sa opstrukcijama, ostaće van Evropske unije, jer se u Poglavlju 35 traži normalizacija odnosa između Srbije i Kosova kao uslov za ulazak Srbije u EU.

Rešavanje nesporazuma oko istorije moguće je samo uz razumevanje istorije. Savladavanje prošlosti je – kako ističe nemački istoričar Holm Zundhausen – kritičko sučeljavanje sa sopstvenom, sa našom prošlošću – a ne kritičko sučeljavanje sa prošlošću “drugih”. Nema drugog rešenja osim dijaloga koji treba, između ostalog, da uspostavi odgovornost za ulogu u istoriji. To je, na primer, učinila Evropa posle Drugog svetskog rata.

Dijalog između Albanaca i Srba treba razvijati na međudržavnom nivou, ali i na nivou oba društva, kao i srpske i albanske zajednice na Kosovu. Ovo poslednje je posebno važno, jer na tome zapravo niko ne radi. Na ovo su ukazivali i sagovornici Helsinškog odbora na Kosovu. Međutim, sve dok Srbi ne pokažu empatiju za Albance i dok se društvo ne suoči sa zločinima počinjenim nad Albancima, Albanci zbog nepriznatog traumatičnog iskustva neće biti spremni za racionalni dijalog i njihovo sopstveno suočavanje sa zločinima, a njihova trauma će se prenositi s generacije na generaciju.

Uspostavljanje međusobnih odnosa podrazumeva istorijsko strpljenje i sazrevanje oba naroda. Napredak nije moguć samo usvajanjem restriktivnih zakona i sudskih odluka, već samo pokretanjem debate čije će ishodište biti promena percepcije jednih o drugima;

Oba naroda imaju istovetni model kolektivnog sećanja. Da bi se izašlo iz tog šablona neophodno je transformisati monolog u dijalog i rekonstruisati kolektivnu memoriju. Sve dok se Srbi i Albanci ne oslobode uvreženih percepcija jednih o drugima, nije moguće restrukturisati ni identitet ni objektivni način mišljenja.

Preporuke Vladi Srbije

- Da prekine razgovore o promeni granica, da prihvati realnost Kosova i da shodno potpisanom Briselskom sporazumu otpočne suštinsku normalizaciju odnosa s Kosovom kao nezavisnom državom. To je jedini način da se u regionu onemogući daljnja fragmentacija koja pretili i samoj Srbiji;
- da medije koje kontroliše stavi u funkciju normalizacije odnosa i objektivnog izveštavanja o kosovskoj realnosti;
- da se sa pijetetom odnosi prema svim žrtvama kosovskog sukoba, uključujući i albanske;
- da prestane s manipulacijom i iskrivljavanjem nedavne prošlosti, jer postoje brojni dokazi i presude Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaiju koje svedoče drugačije, posebno presuda Šainović i drugi (IT-05-87);
- da mobiliše nacionalne elite za dijalog s kosovskim Albancima, kako bi se dijalog odvijao i na nivou društva. U dijalog treba uključiti i srpsku zajednicu na Kosovu, kao i albansku na jugu Srbije; da prestane da sprečava dijalog između kosovskih Srba i Albanaca;
- da prestane s instrumentalizacijom srpske zajednice na Kosovu i da podrži njihovu integraciju u kosovsku državu i društvo. To bi značajno poboljšalo njihov položaj i omogućilo njihovo aktivno učestvovanje u kosovskom političkom, društvenom i ekonomskom životu;
- da omogući i pomogne da srpska zajednica sama definiše svoje interese;
- da prestane sa obeshrabrivanjem povratka, posebno južno od Ibra;
- da finansisjki podrži izgradnju privrede kako bi pomogla održiv opstanak srpske zajednice na Kosovu, posebno u poljoprivredi, vinogradstvu i stočarstvu, za šta postoje objektivno dobri uslovi; prioritet bi trebalo da bude ulaganje u ove privredne projekte, jer samo tako srpska zajednica može da napreduje i da građani budu ekonomski, odnosno egzistencijalno nezavisni;

- da u sistem obrazovanja uključi i albanski jezik, jer to bi olakšalo komunikaciju s albanskom stranom, da se u udžbenicima, posebno istorije, objektivno prikazuju okolnosti na Kosovu;
- da finansijski pomogne obnavljanje srpskih sredina posebno da podrži urbanizaciju tih sredina koje su zapuštene i devastirane;
- da osmisli sadržaje za opstanak mladih ljudi na Kosovu i da ohrabri njihov ostanak na Kosovu.

Preporuke Vladi Kosova

- Da prekine razgovore o promeni granica koji vode destabilizaciji i novim ratovima u regionu i da iskrenije pristupi integraciji srpske zajednice, kao i da posveti više pažnje njenom kvalitetnijem društvenom životu;
- da pravovremeno i po zakonu rešava statusna pitanja srpske zajednice, posebno imovinska;
- da uvede srpski jezik u obrazovni sistem kao obavezan, kako bi se obezbedila održivost komunikacije između Srba i Albanaca na Kosovu; bez poznavanja jezika jednih drugih nisu mogući suštinska integracija i suživot;
- da stvori multietnički univerzitetski koledž (inženjstvo, egzaktne nauke, i filologiju – katedre albanologije, slavistike, engleskog, nemačkog i francuskog jezika) u centralnom delu Kosova u saradnji s međunarodnom zajednicom, s ciljem pripremanja nove generacije svih etničkih zajednica za regionalno i evropsko tržište rada;
- da u pregovore s Beogradom uključe i predstavnike srpske zajednice (osim političkih, nevladinih organizacija i prominentne ličnosti) i tako ih promoviše u legitimni faktor koji sada nema svoj glas; da omogući uslove i podstakne dijalog na nivou kosovskog društva između kosovskih Srba i Albanaca na svim nivoima; predstavnici kosovske Vlade i institucija u saradnji s opštinama i mesnim zajednicama trebalo bi da organizuju česte susrete sa Srbima na Kosovu i da ih redovno informišu o

zakonima i javnim politikama, kao i mogućnostima za razvoj. (Pokazalo su da su Srbi u enklavama i na severu često neinformisani o zakonskim mogućnostima i javnim politikama i da ti kontakti nedostaju; veoma im znači kad neko dođe u ta sela i direktno razgovara sa njima); u vezi sa ovim kosovska vlada treba da saruđuje sa organizacijama civilnog društva jer one imaju kontakt sa građanima;

- da ekonomski podrži razvoj krajeva gde žive Srbe i da stvara atmosferu koja će smanjiti njihovu objektivnu nesigurnost u pogledu egzistencije;
- da pokrene dijalog (Komisija za pomirenje) koji bi bio u funkciji normalizacije; na jednom nivou s Beogradom, a na drugom, s lokalnom srpskom zajednicom;
- da Priština, s obzirom na strahove srpske zajednice u vezi s formiranjem kosovske vojske, te bojazni umanju što je više moguće, dok se na ovaj ili onaj način ne ostvari trajna stabilizacija i normalizacija odnosa Srbije i Kosova, kao i da pokaze da vojska pripada svim zajednicama na Kosovu, da nije da neće biti vojska koja služi interesima jedne etnicke zajednice – albanske;

Preporuke Srpskoj pravoslavnoj crkvi

- Da nastavi svoj humanitarni rad i pomoć srpskoj zajednici;
- da što više organizuje multietničke susrete, posebno mladih, poput onih koje organizuje manastir Draganac;
- da neguje tradiciju i da u njoj ističe ono što vezuje Srbe i Albance kroz vekove;
- da ohrabruje pluralnost i uvažavanje drugih; kao uticajna institucija u srpskoj zajednici ima veliku odgovornost da pomogne njen održiv opstanak;
- da bude više prisutna u medijima na albanskom jeziku sa porukom pomirenja i međuetničkom kohabitacijom.

Preporuke srpskim i kosovskim medijima

- Da objektivno prate briselski dijalog (ukoliko se nastavi) i da što više približe suštinu tih pregovora srpskoj zajednici;
- da objektivnije i analitičnije izveštavaju o životu srpske zajednice; da se što više čuju glasovi njenih članova;
- da se što češće izveštava i o pozitivnim primerima suživota Srba i Albana na Kosovu;

Preporuke međunarodnoj zajednici

- Da snažnije podrži i promoviše vrednosti multietničkog društva i principe interkulturalnosti, jer homogenost nije garancija stabilnosti i prosperiteta;
- da nastavi s podrškom srpskoj zajednici južno od Ibra, posebno nevladinom sektoru i da pomogne reintegraciju srpske zajednice na severu Kosovu;
- da prekine i obeshrabri razgovore o promeni granica koji vode destabilizaciji i novim ratovima u region;
- da u što većoj meri podrži multietničke projekte, jer to je za sada jedina mogućnost međusobnog susretanja, posebno mladih ljudi;
- da podstakne organizovanje letnjih kampova za srpske i albanske učenike; da podstakne Kancelariju za mlade u Tirani (deo Berlinskog procesa) da organizuje što više i na raznim nivoima susrete mladih, kako bi Srbi i Albanci postali deo regionalnih elita;
- da što više insistira na implementaciji zakona koji regulišu statusna pitanja srpske zajednice;